



# Moteris prie istorijos šaltinio

PROFESORĖS EMERITĖS IRENOS VALIKONYTĖS  
POKALBIS SU EUGENIJUMI SAVIŠČEVU

*Eugenijus Saviščas. Jauni žmonės, kurie dar mokykloje susimąsto apie istoriko profesiją, dažnai ją mistifikuoja: įsivaizduoja istoriką it žiniuonį, kuris supranta tai, kas eiliniam žmogui nėra duota, išmano istorijos paslaptis, jos dėsningumus, lyg koks astrologas drąsiai nusako ateities raidą. Tęsiant šią legendą, istorikas negali gimti bet kur, jis turi gimti vietoje, kuri nulems jo likimą. Jūs gimėte ir augote Radviliškyje, kurio varde išpaustas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos įdagas. Ar tai ir nenulėmė Jūsų kelio?*

**Irena Valikonytė.** Ne, su mano pasirinkimu Radviliškis ir Radvilos nesusiję. Ir aš Jus nustebinsiu pasakydama, kad pirmasis mano pasirinkimas buvo ne istorija, o lituanistika apskritai. Tiksliau – lietuvių kalba ir literatūra. Aš nebuvau „mamos vaikas“. Buvau vyresnė iš dviejų seserų ir nebuvau lepinama. Bet žinojau, kad noriu būti humanitarė. Ir kuo čia dėta mama? Aš negalvojau važiuoti į Vilnių. Man arti Radviliškio buvo Šiaulių pedagoginis institutas. Ir aš jau buvau pasiėmusi norint stoti į aukštąją mokyklą tada privalomą medicininę pažymą, kurioje buvo nurodytas Šiaulių pedagoginis institutas. Aš tiesiog norėjau likti namuose. Iš Radviliškio į Šiaulius vos pusė valandos kelio ir daugelis kasdien taip važinėjo pirmyn ir atgal. Bet tuo metu pas mus atvažiavo jauniausias mamos brolis, kuris Vilniaus universitete buvo baigęs ekonomikos studijas. Šeimoje jis buvo jauniausias – pagrandukas ir vos dešimčia metų vyresnis už mane. Kai jis sužinojo, kad noriu stoti į Šiaulius, pasakė: „Ką – tu aukso medaliu baigusi mokyklą važiuosi tik į Šiaulius?! Į pedagoginį? Ne, tiktai į Vilniaus universitetą!“ Šiaulių pedagoginiame istorijos studijų nebuvo ir aš jau buvau pasiryžusi studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą. Tai štai taip mano mamos brolis, kurio aš niekada nevadinau dėde, o tik Algiu, nurodė man kelią. Tada ir nutariau, kad būsiu istorikė.

*E. S. Kokioje šeimoje gimėte? Ar ji buvo didelė? Kuo užsiėmė Jūsų tėveliai?*

**I. V.** Ne, mūsų šeima nebuvo didelė. Tik du vaikai – aš ir trejais metais jaunesnė sesė. Mama buvo mokytoja ir tai darė man didelį poveikį. Beje, mama baigė Radviliškio gimnaziją 1944 metais, o kaip tik tų metų spalio mėnesį iš Radviliškio buvo išstumta vokiečių kariuomenė. Taigi mama pabaigė mokslus vokiečių ir tada gautas atestatas vėliau jai truputį trukdė. Mama labai norėjo stoti į Vilniaus universitetą, bet atsitiko taip, kad dėl šeimos prastos materialinės padėties negalėjo, nes mamos mama niekada nedirbo, buvo namų šeimininkė. Ji buvo kilusi nuo Utenos, iš kaimo, ir ištekėjo už senelio – geležinkeliečio, ir jie dar prieš Antrąjį pasaulinį karą atsikraustė į Radviliškį. O mano tėtis buvo statybininkas ir iš pradžių dirbo tiesiant geležinkelį. Jis nebuvo išsilavinęs žmogus, baigė tik pradžios mokyklą, bet pats lavinosi – labai mėgo skaityti. Mama su tėtuku susituokė 1948 metais ir būtent tais pačiais metais neteko savo tėčio. Mes iki šandien nežinome, kas atsitiko. Šeimoje yra tokia legenda, o gal ir ne legenda. Mūsų namas Prūdelio gatvėje stovėjo dviejų gatvių sankryžoje. Kartą mano senelis naktį išėjo uždaryti langinių, o tuo metu kitame name priešais mūsų namą vyko kažkokios išgertuvės, linksmybės. Kas ten atsitiko – nežinau, bet neva iš to namo išėjęs sovietinis kariškis šovė ir pataikė seneliui į koją. Žaizda pradėjo gangrenuoti, senelį išvežė į Vilnių, kur jis ir mirė. Dėl to taip ir išėjo, kad aš vaikystėje su Vilniumi niekaip nebuvau susijusi, bet senelis palaidotas Rasų kapinėse.

*E. S. Tai močiutė Jūsų neaugino, bet juk tėvai dirbo, kas prižiūrėjo Jus mažą? Kas Jus auklėjo?*

**I. V.** Mane auklėjo tėtis. Atrodo juokinga, kad mama buvo mokytoja, o mažą mane auklėjo tėtis. Šeimoje taip susiklostė, kad mama negalėjo studijuoti kur norėjo, todėl baigė pedagoginę mokyklą. Beje, neakivaizdiniu būdu. Ir kai ją baigė, tai pradėjo dirbti su pradinėmis klasėmis. Nepaisant to, kad ji niekada nebuvo kompartijos narė, nors ją kelis kartus labai ragino stoti, ji buvo Lietuvos TSR nusipelnusi mokytoja. O tuo metu ne komunistui gauti tokį vardą buvo didelis dalykas. Tai štai, mama buvo ištiesai prapuolusi mokykloje. Ir kai aš jau buvau vyresnė, tada supratau, ką reiškia mokytojo darbas: mama nuolat dirbdavo dar antrą pamainą su vaikais, kuriems sunkiau sekėsi, o už tą papildomą darbą, aišku, niekas nemokėjo. Žodžiu, už tai mes su sese labai anksti tapome savarankiškos. Tiesiog mama vakare kažką pagamindavo, o mes sugrįžusios iš mokyklos turėjome pasišildyti paliktus pietus. Štai taip ir gyvenome. O skaityti mane išmokė tėtukas, ne mama.

**E. S.** *Aš ir norėjau Jūsų paklausti, ar Jūs – tėčio vaikas? Ir kada pradėjote skaityti?*

**I. V.** Taip, aš – tėčio vaikas. Būdama penkerių jau puikiai skaičiau. Atsimenu tokią situaciją mūsų Prūdelio gatvelėje (ją taip vadinome, nes jos viduryje visada buvo tvenkinys), kai mano draugės, kaimynų mergaitės, visos truputėlį už mane vyresnės, pradėjo eiti į mokyklą, į pirmą klasę, o man buvo suėję tik šešeri, pamenu, kad daužydama kumštuku į lango stiklą verkdavau ir rėkdavau, kad aš irgi noriu į mokyklą. Ir nebeapsikentusi mama iš tikrųjų mane šešerių metų išleido į mokyklą. Tuo labiau kad mokykla buvo mūsų gatvelės gale – viena puse išėjo į vieną iš centrinių Radviliškio gatvių. Tada vidurinė mokykla vadinosi Valerijos Valsiūnienės vardu. Vėliau buvo pastatytas naujas pastatas ir dabar ji vadinama Lizdeikos gimnazija, nes yra Lizdeikos gatvėje.

**E. S.** *Tai Jūs gyvenote nuosavame name?*

**I. V.** Taip, mes gyvenome name, kuris taip ir nebuvo baigtas statyti, nes seneliai iš Jonavos atsikėlė į Radviliškį apie 1938 metus, tada ir pradėjo statyti. Ten buvo tokia pelkėta vieta, visiškai šalia geležinkelio. Mano žaidimų aikštelė vaikystėje buvo už geležinkelio. Ten eidavome žaisti su lėlėmis ir panašiai. Taigi tokia šlapoka vieta ir miesto pakraštys.

**E. S.** *O kai jau išvažiavote iš Radviliškio ar šiltai prisimindavote savo namelį, ar norėjosi greičiau jį pamiršti?*

**I. V.** Tai buvo mažas namas, jei pažiūrėsime, kiek jame buvo kambarių, o ir viena siena neturėjo langų. Mama pasakojo, kad taip įvyko dėl to, jog buvo planuota pristatyti vadinamąjį antrąjį galą. Namas buvo labai aukštas ir prišildyti jį buvo labai sunku. Dabar kartais sūnėno paprašau, kad pravežtų mane šita gatve. Namas tebėra, bet jis jau paverstas visiškai kitu – apmūrytas, o ir ūkiniai pastatėliai, kurie kažkada buvo kaip sodyboje, dabar paversti visiškai kitais namais. Mes buvome priversti parduoti šitą namą 1982 metais, kai sužinojome, kad tėtukas serga vėžiu. Buvo reikalingi patogumai, o mūsų name jų nebuvo: šulinys ir visos kitos įstaigos buvo kieme. Taigi tada teko parduoti namą ir pirkti kooperatinį dviejų kambarių butą. Bet aš ir dabar, jei sapnuoju namus, tėtuką ar mamą, visada sapnuoju namus Prūdelio gatvėje. Nė karto nesu sapnavusi to buto, nors ten vis tiek nemažai būta. Tiesa, aš ten beveik negyvenau, tik parvažiuodavau atostogų.

**E. S.** *Ar galite sakyti, kad Jūs vaikystėje buvote laiminga? Jūsų vaikystė buvo laiminga?*

**I. V.** Taip, tikrai taip. Aišku, iš vaikystės prisimenu tik atskirus epizodus. Prisimenu jau minėtą namą. Prisimenu močiutės išvykimą. Tiksliai negaliu pasakyti, regis, man buvo penkeri metai, kai močiutė ištekėjo antrą kartą, už našlio, irgi, kaip ir mano senelis, geležinkeliečio, kuris gyveno visai kitame Radviliškio gale. Tai štai tą epizodą, kai kažkokie baldai, kažkokia manta sukrauta į medinį vežimą, arklys stovi mūsų kieme ir kaip močiutė išvažiuoja, aš prisimenu. O šiaip, ko gero, pirmas mano prisiminimas – ką tik gimusios sesers vaizdas. Kaip sakiau, sesuo Dovilė trejais metais už mane jaunesnė, aš gimusi kovą, o sesutė – vasario mėnesį. Ir atsimenu šį epizodą: kažkokia lėlytė suvystyta guli miegamajame ant lovos. Beje, kai gimė sesuo, mama, žinoma, negalėjo atsisakyti darbo, tai jo atsisakė tėtukas. Ir jis mus keletą metų augino. Laikė karvę, triušius, kuriuos aš labai mėgau ir man būdavo labai jų gaila, kai Kalėdoms mama juos iškepėdavo ir patiekėdavo ant stalo. Atsimenu epizodą, kai tėtukas grįžta su eglute iš miško, kuris buvo visai netoliese, mama kepa kūčiukus, ruošiasi Kūčioms, bet viskas buvo daroma slapta, nes mama buvo mokytoja ir visi bijojo būti įskūsti.

**E. S.** *Ar buvo vaikystės knyga?*

**I. V.** Ne, vienos knygos nebuvo. Aš atsimenu kitą dalyką. Nors tėtukas buvo menko išsilavinimo, bet mes su sese kiekvienų Kalėdų rytą po pagalvėmis rasdavome dovanėles. Visą laiką gaudavome knygutes, pasirašytas tėtuko ranka, „nuo Senio Šalčio“. Ir tų knygelių prisikaupė. O kai buvau trečioje ar ketvirtoje klasėje, nežinau, ar kas mane pamokė, ar pati taip sugalvojau, bet tada tose knygelėse pasirašydavau – „Valikonytės biblioteka“. Ir dabar dar yra išlikusios kelios tos knygutės su tokiu mano užrašymu. O šiaip skaičiau labai daug ir dėl to didelio skaitymo ketvirtoje klasėje nukentėjau. Tuo metu buvo leidžiamas toks laikraštis „Lietuvos pionierius“, matyt, ketvirtoje klasėje aš jį prenumeravau, teisingiau – turbūt, mama prenumeravo, ir buvo ten tokia anketa su klausimu: „Kiek knygų per metus jūs perskaitote?“ Pamenu, apie tai dar su savo mokytoja pasitariau ir parašiau, kad šimtą knygų perskaičiau. Ir tai nebuvo melas. Iš tikrųjų aš kiekvieną dieną skaitydavau, kokios gi ten tos vaikiškos knygutės ir kiek gi reikia laiko jas perskaityti. Ir aš pirmą kartą buvau pagarsinta visai Lietuvai, nes mano pavardė buvo įrašyta, nors nebuvo tiesiai pasakyta, kad melagė, bet buvo parašyta, kad buvo ir tokių, kurie gyrėsi šitiek knygų perskaite.

**E. S.** *O kokius atsiminimus paliko mokykla, mokytojai? Ar tėvelio mokykla buvo svarbesnė?*

**I. V.** Negalėčiau sakyti, kad buvo svarbesnė. Taip, žinoma, tėčio mokykla buvo labai svarbi, nes, prisimenu, jis, būdavo, daro ką nors, pavyzdžiui, gamina maistą, o aš sėdžiu šalia pasidėjusi ant kelių knygutę ir jis moko mane skaityti. Taip jis mane ir rašyti išmokė. Be to, tėtukas gražiai piešdavo. O mano pradinių klasių mokytoja, kuri mokė mane visus pirmuosius ketverius metus (jos pavardės nenoriu minėti), buvo lyg ir meno žmogus. Mes su ja ir vaidinimus ruošdavome, ir ji darydavo dekoracijas. Pirmojoje klasėje ji per piešimo pamoką mums uždavė tokią užduotį, kad namuose turime nupiešti lignonio lankymą. Įsivaizduojate? Pirmojoje klasėje reikėjo nupiešti du žmones: lignonį ir lankytoją! Ir aš prisipažįstu, tą piešinį tėtukas man nupiešė. O mano draugei nupiešė jos tėtis, kuris buvo profesionalus dailininkas. Tai buvo vaikui neįmanoma užduotis.

Į mokyklą, kurioje, beje, tuomet dirbo ir mano mama, pradėjau eiti nuo 1955 metų rugsėjo. Iš pirmosios dienos tepamenu, kad kažkokios, matyt, mamos mokinės mane už rankučių vedžiojo po mokyklos kiemą. Mokiausi aš gerai, netgi labai gerai. Mokytis man sekėsi, o pirmojoje klasėje apskritai nelabai turėjau ką veikti. Todėl ir su pirmąja mokytoja rūpesčių neturėjau, bet kartą ji mane nuskriaudė. Kartą šeštadienį nenuėjau į pamokas, nes buvau saviveiklininkė, o kultūros namuose vyko kažkoks festivalis, kuris baigėsi neplanuotai anksčiau, ir mergaitės, kurios su manimi ten dainavo ir deklamavo, po renginio į mokyklą sugrįžo, o aš ne, nors buvome susitarusios, kad į pamokas nebeisime. Ir pirmadienį, per matematikos pamoką, mokytoja mane pakviečia prie lentos, o kadangi aš prieš tai buvusioje pamokoje nebuvo ir nežinojau, apie ką ten buvo kalbama, už tai man mokytoja ir įsūdė dvejetą. Nežinau, ar tas pažymys buvo į dienyną įrašytas, ar ne, bet pasijutau užgauta ir labai nuskriausta.

**E. S.** *Prakalbote apie matematiką ir aš pagalvojau, kad humanitarai dažnai nemėgsta tiksliaisiais vadinamų dalykų. Kaip Jums sekėsi skirtingi mokslai? Ar mėgote tuos mokytojus, kurie dėstė Jums mielus dalykus, ar atvirkščiai – kurie sunkesnius? Na ir, žinoma, kaip mokykloje susidūrėte su istorija?*

**I. V.** Be abejo, turėjau mėgstamus mokytojus, bet nepasakyčiau, kad su istorija man labai sekėsi. Man besimokant ketvirtoje klasėje pastatė naują mokyklos pastatą ir mes persikėlėme mokytis į jį. Senosios mokyklos patalpos buvo paverstos aštuonmete mokykla ir po perstatymo aš pagal gyvenamąją vietą penktojoje klasėje turėjau grįžti į tą aštuonmetę, o mano draugės liko

vidurinėje. Žinoma, nenorėjau atsiskirti nuo draugių, bet nors mama buvo mokytoja ir asmeniškai ėjo pas Valsiūnienės vidurinės mokyklos direktorių Bufą, jis nesutiko manęs priimti ir aš baigiau aštuonmetę mokyklą. O ten darbavosi tokia mokytojų pora Trakšeliai. Mokytoja buvo lituanistė, o mokytojas – Vaclovas Trakšelis – istorikas. Jis buvo ir klasės vadovas. Mokėjo labai įdomiai pasakoti ir, žinoma, mane patraukė. Ir jau nuo tada mano mėgstami dalykai buvo iš karto du: lietuvių kalba, tiksliau, literatūra, ir istorija. O kai devintoje klasėje sugrįžau į savo buvusią Valsiūnienės vidurinę mokyklą, ten jau istoriją dėstė mokyklos direktorius, kaip vėliau sužinojome, atkeltas iš Vilniaus, buvęs kažkoks pedagoginis veikėjas. Nepasakyčiau, kad jis buvo labai griežtas, bet jo dėstymas man įspūdžio nedarė. Kur kas labiau man imponavo lituanistas mokytojas Serevičius<sup>1</sup>, apie kurį tik nepriklausomybės laikais sužinojau, kad jis priklausė, vadinkime, Smetonos laikų poetų žemininkų grupei. Nežinau, dėl kokių priežasčių, bet turbūt dėl to, kad bet kokiais laikais iš poezijos neišgyvensi, jis tapo mokytoju. Jo pamokos man darė didelį įspūdį. Ir turėjau nepaprastai emociingą, labai iškalbingą rusistę mokytoją Krivickienę. Ji buvo artistiškos natūros ir dėstydamą rusų literatūrą labai mėgo pati skaityti mums kūrinį ištraukas. Man tuo metu kirbėdavo dūšioje, o kad mane iškvieštų paskaityti. Be abejo, ji jau yra amžinąjį atilsį, bet man iki šiol stovi akyse vaizdas, kaip ji skaito ištrauką iš „Anos Kareninos“ apie Kareninos susitikimą su sūnumi per jo gimtadienį. Ji skaitė ir verkė, tiesiog nebesulaikė ašarų. Man tai darė didžiulį įspūdį.

**E. S.** *Tai Jums buvo labai sunku apsispręsti. Supratau, kad Jus tam tikra prasme paveikė dėdė, bet kada Jūs vidujai galutinai nusprendėte rinktis ne lituanistiką, o istoriją?*

**I. V.** Vienuoliktoje klasėje aš jau žinojau ko noriu, jutau, kad man istorija bus svarbu ir įdomu. Beje, nepasakyčiau, kad nemėgau, tarkime, techninių dalykų. Su matematika problemų neturėjau, o su fizika, kurios egzamino, maniau, na, niekaip gerai neišlaikysiu, man tikrai pasisekė. Tiesiog pataikiau ištraukti tokį bilietą, kur buvo toks uždavinys, kad man tereikėjo rodiklius sudėti į formulę ir viskas išėjo savaime. Gavau penketą ir tada pasijutau neįtikėtina, nes vienas bendramokslis, kuris tikrai domėjosi fizika, gavo trejetą.

1 Balys Serevičius (1915–2002). Tik nepriklausomybės laikais išleido savo eilėraščių rinkinį *Akmenėlių balsais: lyrika*, Vilnius, 1994.

Tarp kitko, devintoje, dešimtoje ir vienuoliktoje klasėse man labai patiko anglų kalba. Bet vėliau pati supratau, nereikėjo man aiškinti, kad su Radviliškio parengimu į anglų kalbą nebūčiau įstojusi. O ir vėliau, jau kai mokiausi čia, Vilniuje, juk įstojau į Istorijos-filologijos fakultetą, ir su filologais bendraudavome, tada ir sužinojau, kad planuojančius stoti į užsienio kalbų specialybes abiturientus ruošdavo korepetitoriai. Žinoma, aš su savo žiniomis būčiau prapuolusi. Taigi baigdama mokyklą tikrai žinojau, kad noriu būti susijusi su humanitarika, gal net labiau su lituanistika. O ar lietuvių literatūra, ar Lietuvos istorija – nebuvo taip svarbu. Be abejo, aš įsivaizdavau viską naiviai, nes nežinojau, kokie dalykai bus dėstomi universitete ir į ką čia įsivelsiu ar būsiu įvelta. Bet galiausiai nenusivyliau.

*E. S. Bet ką pasakė Jūsų tėveliai, kai sužinojo Jūsų apsisprendimą?*

I. V. Tėtukas kaip ir nedalyvavo priimant šį sprendimą. O mama labai normaliai į tai reagavo. Juo labiau jos brolis visame tame suvaidino svarbų vaidmenį. Žinoma, mamai buvo graudu, kad duktė išvažiuoja, ir iš tikrųjų, aš juk niekada nebegrįžau gyventi į Radviliškį. Kaip sakiau, nebuvau mamos vaikas, bet buvau labai prisirišusi prie namų. Kai jau pradėjau studijuoti universitete, praėjus vos dviem savaitėms – mėnesio neištėvėčiau, grįžau aplankyti tėvų ir namų. Kelionėn atgal į Vilnių iki stoties mane palydėjo mama. Jau vėliau man pasakojo kaimynė, kad ji sutiko grįžtančią verkiančią mamą. Tarp kitko, ir aš verkiau. Tiesa, ne tik dėl namų ilgesio, bet ir kiek dėl kitos priežasties. Atsitiko taip, kad kartu su manimi į universitetą, į ekonomikos specialybę, įstojo dvi mano klasės draugės. Nežinau kodėl, bet jos tuo kartu su manimi į Radviliškį nevažiavo, bet jos pranešė tėvams, kad aš atvažiuosiu. Ir man išvykstant atgal į Vilnių jų tėvai sutempė joms skirtus lagaminus ir sukėlė man į tambūrą. Stoviu tarp jų ir verkiu. Važiavau tada tuo metu garsiu traukiniu „Žuvėdra“ maršrutu Talinas–Minskas. Kai traukinys vykdavo iš Minsko – traukinio palydovės būdavo baltarusės, o kai iš Talino, matyt, estės. Tai jos pasigailėjo manęs ir klausė, ko aš taip raudu? Štai taip išsiskyrimo skausmą man uždengė lagaminai.

*E. S. Kai aš pats ruošiausi stoti į universitetą studijuoti istorijos, prisiklausiau įvairių pasakojimų apie stojamųjų egzaminų klausimus. O kaip Jums sekėsi stojamieji? Kiek jų buvo? Ar Jums egzaminai tapo išbandymu, ar lengvu pasivaikščiojimu?*

I. V. Ne, nepasakyčiau, kad tai buvo išbandymas. Aš buvau medalininkė [vidurinę mokyklą baigusi geriausiai įvertinimais]. Todėl man reikėjo laikyti tik vieną specialybę, istorijos, egzaminą ir aš tikėjau, kad gausiu penketą. Be to, stojamųjų egzaminų laikotarpiu turėjau kur apsistoti. Vilniuje, Žvėryne, jau gyveno mano dėdė. Jie su žmona neturėjo vaikų ir gyveno bendrame trijų kambarių bute: jie buvo užėmę vieną kambarį, o kituose dviejuose gyveno du viengungiai. Taigi tame kambaryje aš su jau minėtomis dviem draugėmis ir apsistočiau, nes dėdė su žmona tuo metu buvo išvažiavę poilsiauti į Palangą. Bet, antra vertus, dėl to aš neturėjau galimybės susipažinti su būsimaisiais bendrakursiais, kurie gyveno bendrabutyje, ir gana ilgai, nes laikė tris egzaminus, o aš tik vieną.

E. S. *Tai tas vienas egzaminas buvo visuotinės istorijos?*

I. V. Taip, žinote, nebijojau egzamino, bet mane išgąsdino konsultacija. Ji buvo prieš egzaminą toje didžiojoje 118-oje auditorijoje, kuri tuo metu buvo dar didesnė nei dabar. Ir konsultaciją vedė tuo metu docentas Algirdas Šidlauskas<sup>2</sup>. Jis kalbėjo su tokiu aplombu ir jo laikysena traukė dėmesį. Bet mane pritrėkė ne tiek būdas, kaip jis vedė tą konsultaciją, o vienintelis faktas: aš tik per konsultaciją sužinojau, kad bus klausimų ir iš Lietuvos istorijos, o juk egzaminas vadinosi „TSRS istorija“. Ir tada susimąščiau, nes net baigiamajame abitūros egzamine Lietuvos istorijai buvo skiriamas minimalus dėmesys. Bet buvau atsivežusi tuos menkučius mokyklinius LTSR istorijos vadovėlius. Ir kadangi iki egzamino dar buvo likę truputį laiko, nepamenu, gal dvi dienos, tuos vadovėlius perverčiau. Dabar nebeatsimenu, kokius klausimus ištraukiau, gal tik vieną, ir tai kaip pro miglą. Mane egzaminavo, kaip vėliau sužinojau, regis, jau tuo metu disertaciją apgynęs Alfredas Kazlauskas (deja, jau irgi miręs). Likimas taip lėmė, kad po kelerių metų aš gavau jo etatą mūsų katedroje. Bet grįžkime prie egzamino. Kiekvieną stojantįjį turėjo egzaminuoti du dėstytojai. Ir su Kazlausku buvo dar viena jauna moteris, matyt, ne istorikė. Net nežinau, kas ji buvo, nes vėliau niekada jos nebesutikau. Taigi jie turėjo egzaminuoti kartu, bet jie irgi taupė savo laiką ir, nors neturėjo taip daryti, klausinėjo po vieną. Aš atsakinėjau tai moteriai ir kai ji pasakė, kad

2 Algirdas Šidlauskas (1914–2004) – istorikas, profesorius. Baigė Vilniaus pedagoginį institutą, paskui dėstė Vilniaus universitete. 1967–1969 ir 1985–1987 metais buvo SSRS istorijos katedros vedėjas. Užsiėmė Vilniaus universiteto istorijos tyrimais.



nori rašyti man penketą, Kazlauskas priėjo prie manęs ir sako: „Kada įvyko trys Žečpospolitos padalijimai?“ Aišku, aš išpyliau atsakymą ir tada jis sutiko: „Tegu bus penki.“

*E. S. Egzaminų metu turėjote tik laikiną prieglaudą, o kur apsistojote prasidėjus studijoms?*

**I. V.** Bendrabutyje, M. K. Čiurlionio gatvėje. Man labai pasisekė, nes patekau į kambarį, skirtą antrajai grupei, kuriame mes gyvenome tik aštuonios. O pirmoji grupė, kurioje buvo vėliau mano geriausiomis draugėmis tapusios bendrakursės, pateko į kambarį, kuriame jų gyveno dvylika. Taigi mes labai linksmi ir smagiai gyvenom...

*E. S. Kaip Jus pasitiko Vilnius? Kaip Jūs įsiliejote į jo gyvenimą? Nes iš to, ką sakėte, atrodo, kad pirmieji žingsniai mieste buvo nei šiokie, nei tokie?*

**I. V.** Vilnių pažinau jau kiek anksčiau. Pirmasis apsilankymas buvo susijęs su mano dėde. Jie su savo žmona susituokė 1963 metų vasarą ir tada aš negalėjau būti jų vestuvėse, nes buvau pionierių stovykloje. Bet vėliau vieną vasarą praleidau keletą dienų jų namuose. Jie tuo metu gyveno Nemenčinės plente, tokiam mediniame, be jokių patogumų name, kur nuomojosi kambarėlių. Dėdė domėjosi sportu ir pats buvo sportiškas. Pamenu, kaip su juo plaukiojome Nerimi.

Vėliau dalyvavau vienoje moksleivių dainų šventėje. Tada gyvenome kažkurioje mokykloje Konarskio gatvėje. O vienuolliktoje klasėje lankiausi Vilniuje išskirtine proga. Mūsų mokykloje buvo toks geografijos mokytojas Petronis, kuris nutarė įsteigti mokinių mokslo draugiją. Kai Vilniuje apie tai sužinojo, mus pakvietė į televiziją. Po laidos mane pasiėmė dėdienė ir taip likau Vilniuje – jau Žvėryne – dar kelioms dienoms. Taip susipažinau, pirmiausia, su Žvėrynu.

O paskui, kai jau įstojau į universitetą, mes, aišku, darydavome ekskursijas po Vilnių. Bet pirmoji savarankiška kelionė į universitetą buvo tiesiog juokinga. Aš gi tada dar neturėjau supratimo, kad iš bendrabučio M. K. Čiurlionio gatvėje einant tiesiai žemyn galima pasiekti universiteto centrinius rūmus. Man kažkas pasakė, kad reikia važiuoti šeštuoju autobusu (jo maršruto dabar nebėra), kuris važiuodavo dabartiniu Gedimino prospektu ir sustodavo čia, vadinamajame Bibliotekos kieme. Štai taip atsirado neplanuota proga susipažinti su Vilniumi.

*E. S. Ar turite Vilniuje mėgstamą vietą? Ar tai visgi nėra Jums svarbus dalykas?*

**I. V.** Konkrečios vietos neturiu, bet senamiestį apskritai, taip, mėgstu. Gal net nepatikėsite, bet daugybę metų einu į universitetą tuo pačiu keliu, Liejyklos gatve, pro Prezidentūrą ir beveik kiekvieną rytą, nebent būnu kuo nors susirūpinusi ar neišsimiegojusi, pagalvoju, kaip kas nors šiuo keliu ėjo, pavyzdžiui, XIX amžiuje, kokį vaizdą jie matė. Ir kai pamatau Šventų Jonų bokštą ir mūsų fakulteto sienas, mane apima neapsakomas jausmas. Jau, atrodo, turėjo atsibosti, šitiek metų čia vaikščiota, beveik kiekvieną dieną. Aišku, mėgstu Pilies gatvę, nors pasigendu joje žalumos, tad norisi paėjėti kiek aukščiau, į Didžiąją iki pat filharmonijos pastato, kuris man irgi vienas iš mėgstamiausių.

*E. S. Studijų metu taip jau nutinka, kad dažnai į vieną kursą suguži daug gabių žmonių, būsimosios profesūros, kurie ir baigę studijas bendrauja ilgus metus. Ar taip buvo ir Jūsų kurso atveju?*

**I. V.** Taip. Mūsų įstojo 35. Žinoma, ta sudėtis trupučiuką kito: kai kas išėjo į neakivaizdinį skyrių, buvo pora žmonių, kurie pakeitė specialybę, pavyzdžiui, perėjo į žurnalistiką. Studijų pradžioje dar buvo, jei neklystu, priimti 7 kandidatai, beveik visi jie po metų tapo „normaliais“ studentais. Nors mūsų studentų skaičius nebuvo didelis, buvome pagal abėcėlę padalyti į dvi grupes. Pagal tas grupes gavome ir kambarius bendrabutyje, apie tai jau kalbėjau. Mes, šešios bendrakursės, patekome į aštuonvietį kambarį ir kadangi liko dar dvi laisvos vietos, kartu buvo apgyvendintos dvi „vokietės“ – vokiečių filologijos studentės, beje, abi žemaitės. Tiesa, bendrabutyje gyvenau tik pirmus metus. Vėliau nuomojaisi kambarį.

Taip, žymių žmonių buvo. Deja, apie kai kuriuos iš jų jau tenka sakyti „buvo“. Bet, pavyzdžiui, mano bendrakursis profesorius Jonas Mardosa<sup>3</sup>, kuris baigė aspirantūrą Maskvoje, dirbo Lietuvos istorijos institute, paskui pedagoginiame institute ir pas mus [universitete] dėstė etnologijos kursą. Taip pat docentė daktarė Janina Januškevičiūtė, kuri buvo mūsų universiteto aspirantūroje, bet dirbo Kauno aukštosiose mokyklose. Dabar jau nebedirba. Mes turėjome iš Pakaunės kilusį diplomatą, deja, tragiškai žuvusį Antaną Nesavą.

3 Jonas Mardosa (g. 1948) – Lietuvos etnologas, istorikas. Tyrinėjimų sritis – valstiečių talkų istorija, liaudies religija, tautiniai santykiai Lietuvoje XX amžiuje, Lietuvos kaimo etnosociologinės problemos.

Jis nebuvo ambasadorius, o tik ambasados darbuotojas, kai žuvo Gruzijoje<sup>4</sup>. Turime ir kitų žmonių, kurie gal nenuėjo grynai į mokslą, bet, pavyzdžiui, į žurnalistiką arba liko dirbti universiteto bibliotekoje. Bet čia verta nepamiršti, kad tuo metu, kai mes baigėme studijas, veikė privaloma, prievartinio paskirstymo į darbą sistema. Turėjome ir žinojome, kas iš mūsų kurso yra vadinamosios aukštuomenės sūnūs, kurie pasiėmė darbus kaimo mokyklose, o liko Vilniuje. Manau, kad šiuo požiūriu mūsų kursas ne kažin kuo išsiskyrė iš kitų kursų.

*E. S. Na, o kaip prabėgo tie penkeri studijų metai?*

**I. V.** Aš vis pagalvoju, kad man labai pasisekė, kai 1966 metais atvažiauvau į Vilnių, nes kai stojau, studijų apraše buvo nurodytos ketverių metų studijos. Ta laida, kuri baigė studijas prieš mus, studijavo tik ketverius metus, to tikėjomės ir mes, ir tik po pirmųjų metų sužinojome, kad mums pridėjo vienerius papildomus mokslo metus ir kad mes studijuosime penkerius. Tad taip išėjo, kad prieš mane mokslus baigusios Jūratė Kiaupienė<sup>5</sup>, Lidija Šabajevaitė<sup>6</sup> studijavo ketverius metus, o aš – penkerius. O kita sėkmė buvo tai, kad tais pačiais 1966 metais buvo įsteigta Lietuvos istorijos katedra, žinoma, su ta tiems laikams „šventai“ privaloma abreviatūra – „TSR“. Turbūt niekam neberekia aiškinti kodėl. Ir būtent man su dar šešiais bendrakursiais buvo lemta tapti pirmaisiais Lietuvos istorijos specialistais. Tuo metu baigę du pirmuosius kursus studentai rinkdavosi specializaciją. Rinkdavosi ta prasme, kad mes galėjome pasakyti savo pageidavimus, bet tai nereiškė, kad į juos bus atsižvelgta. Todėl ir į naują Lietuvos istorijos specialybę norinčiųjų patekti buvo ganėtinai daug, bet priėmė tik septynis, tarp jų ir mane. O kitiems teko dalintis arba „TSRS istorijos“, arba „Visuotinės istorijos“, arba „Archyvistikos“ specializacijas.

4 Antanas Nesavas (1948–1995) – apgynė filosofijos daktaro disertaciją, dėstė Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete. Nuo 1989 m. Freiburgo, Konstancos universitetuose, Londono ekonomikos mokykloje. Žuvo Tbilisyje autokatastrofoje, dirbdamas Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos misijos nariu.

5 Jūratė Kiaupienė (Kuzmaitė) (g. 1947) – istorikė, profesorė, specializacija – LDK istorijos tyrimai, Lietuvos istorijos instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto bendradarbė.

6 Lidija Šabajevaitė (g. 1945) – istorikė, docentė, tyrinėjo mokslo raidą Vilniaus Stepono Batoro universitete (1919–1939).

E. S. *Penkeri studijų metai yra gana ilgas laikas, bet gal atsimenate labiausiai sudominusius Jums dėstytojus ar juos dėčiusius žmones?*

I. V. Čia galiu tęsti pasisekimo temą, nes pirmame kurse Lietuvos istoriją man dėstė Juozas Jurginis<sup>7</sup>. Jis tuo metu mūsų universitete dirbo kaip valandininkas. Tai gana kuriozinė istorija, nes, deja, aš neturiu išsaugojusi jo paskaitų užrašų. Mat mokėjau gerai konspektuoti, tai mano bendrakursiai gerai žinojo, ir kai kuris nors iš jų kurio egzamino neišlaikydavo – manęs prašydavo konspektų, o paskui jų nebegrąžindavo. Taip jie ir nuplaukdavo. Todėl konspektų aš išsaugojau labai nedaug. Juozas Jurginis buvo imponantiška asmenybė, nors mes tuo metu apie jo biografiją nedaug ką žinojome, bet iš to, ką jis kalbėdavo paskaitų metu, kai kurie dalykai išaiškėdavo. Jis dėstė vadinamąjį „Feodalizmą“, kurį antrame kurse iš jo perėmė mano mirtė Alfredas Kazlauskas. Ir kai Kazlauskas atėjo į pirmuosius seminarus patikrinti mūsų žinių, jis pasibaisėjo, kad mes nieko nežinome ir nieko neišmanome. Ir nors jis turėjo kalbėti apie „Kapitalizmą“, bet seminarus vis dėlto jis mums vedė iš „Feodalizmo“. Beje, man įstrigo vienas seminaras, nes jis buvo skirtas Kazimiero teisynui. Bet kodėl taip atsitiko? Reikia grįžti prie Jurginio. Dabar būtų labai įdomu tuos konspektus pamatyti, nes aš beveik neturėdavau ką užsirašyti. Jis nuolat nuklėsdavo į pašalius, bet mums buvo taip įdomu. Jis pasakodavo apie tai, kaip buvo Amerikoje, apie kažkokius buitinius dalykus arba kaip jis traukiniu grįžo iš Vokietijos ir panašiai. Bet vėliau, kai jau tapau dėstytoja ir man teko bendrauti su juo, juk jis buvo ir mano kandidato disertacijos oponentas, o tuo aš labai didžiavausi ir dabar didžiuojuosi, niekada nedrįsau jam apie jo paskaitas ką nors priminti.

Pirmame kurse mes dar klausėmės dalyko, tuo metu vadinto „Etnografija“, o ne etnologija. Atėjo profesorė Pranė Dundulienė<sup>8</sup>. Kai dabar pagalvoju, jai tuo metu buvo tik penkiasdešimt šešeri, ji buvo gimusi 1910 metais, bet mums atrodė beviltiškai senas žmogus. Todėl dabar ir aš pagalvoju, kokią studentai turėtų mane matyti.

7 Juozas Jurginis (1909–1994) – istorikas, akademikas. Daugybės knygų, iš kurių, dažniausiai kaip didelis pasiekimas, išskiriama *Baudžiamos įsigalėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 1962, autorius.

8 Pranė Dundulienė (1910–1991) – etnologė, profesorė. Tyrinėjo lietuvių liaudies papročius, mitus, žemdirbystės istoriją.

Antrame kurse Viduramžių istoriją, deja, ne visą kursą, mums dėstė tuo metu dar ne profesorius Bronius Dundulis<sup>9</sup>. Tai irgi buvo asmenybė. Dabar kai pagalvoju, na, mes tuo metu irgi buvome geri paršiukai. Kadangi Dundulis buvo kilęs nuo Kupiškio, kažkas paskleidė gandą, kad norint pasilengvinti gyvenimą seminario metu reikia dėstytojui užmesti tokį jauką – kas nors turi „prisipažinti“ esąs iš Kupiškio. Tada seminaras baigdavosi ir prasidėdavo atsiminimai. O kai sužinojome, kad jis stažavosi ir savo daktaro disertaciją rašė Paryžiuje, tai per seminarus ir šitą išnaudodavome. Tiesa, reikia pripažinti, kad profesorius ne visada mums pasiduodavo. Jis nebaigė mums dėstyti kurso, nes išėjo į doktorantūrą ir Viduramžių istorijos kursą mums tęsė iš pedagoginio instituto pas mus atėjęs Rokas Varakauskas<sup>10</sup>, deja, labai anksti miręs.

Na, o jeigu imsime visus tuos penkerius metus, ta mūsų programa buvo kažkoks siaubas. Lietuvos istorijai buvo skirta labai mažai laiko. Baigiant antrą kursą jau buvo galutinis Lietuvos istorijos egzaminas ir su ja buvo atsisveikinama. Paskui su ja susidurdavai tik per vadinamuosius speckursus, kurie buvo skaitomi tam tikros specializacijos studentams. Net tiems, kurie buvo pasirinkę Lietuvos istorijos specializaciją, į programą buvo prikišta, pavyzdžiui, buržuazinių koncepcijų kritika ir pan. Žinoma, dabar jau žinodama, kokio „kalibro“ dėstytojus turėjau, aš labai džiaugiuosi. Pavyzdžiui, dialektinę materializmą man dėstė Eugenijus Meškauskas<sup>11</sup>. Ir vėlgi taip sutapo, kad marksizmo kandidatinio minimumo egzaminą laikiau pas jį. Taip, žinoma, mums su mūsų proteliu ir patirtimi buvo sunku suprasti Meškausko dėstomo

- 9 Bronius Dundulis (1909–2000) – istorikas, profesorius. Baigė Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. 1933–1940 metais tobulinosi Sorbonoje, kur išleido knygą apie Napoleono karo su Rusija laikotarpio Lietuvą – *Napoléon et la Lituanie en 1812*, Paris: Presses Universitaires de France, 1940. Jos pagrindu apgynė daktaro disertaciją. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo sovietinė valdžia pareikalavo disertaciją ginti iš naujo, pagal sovietinio mokslo reikalavimus. Dundulis atsiskė ir parašė dvi disertacijas: kandidato (jos pagrindu vėliau išleido knygą *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius, 1960) ir daktaro (publikuota kaip *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV a.*, Vilnius, 1968).
- 10 Rokas Varakauskas (1922–1975) – istorikas. Baigė Vilniaus pedagoginį institutą. Tik po mirties buvo publikuotas jo svarbiausias darbas: *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.*, Vilnius, 1982.
- 11 Eugenijus Meškauskas (1909–1990) – filosofas, profesorius, daugiausia užsiėmė marksizmo metodologijos klausimais.

dalyko vertę ir reikšmę. Ir man iki šiol atrodo, kad nors gavau iš egzamino penketą, ko visiškai nesitikėjau, nelabai suvokiau tas problemas, kurios buvo dėstomos, ir tuos klausimus, kuriuos gavau.

*E. S. Prisimenu savo pirmuosius studijų metus, kai dar tik stengiausi daugiau skaityti ir beveik nieko neturėjau rašyti, tarp mūsų, studentų, iš rankų į rankas keliavo „kultinių“ medievistų knygos. Ar Jūsų studijų metais buvo kažkas panašaus?*

**I. V.** Čia turiu tiesiai prisipažinti, kad mano posūkis į šešiolikto amžiaus istorijos tyrimus buvo iš dalies atsitiktinumas. Dar neminėjau, kad kai baigiau pirmą kursą ir, matyt, tada vis dar buvo įsivaizduojama, kad bus ketverių metų studijos, tai vadinamai vasaros praktikai vieni studentai rinkosi etnografinę ekspediciją, kiti – archeologinę, o mane, nežinau kodėl, sugundė sociologinė ekspedicija. Tuo metu Visuotinės istorijos katedroje, o paskui keletą metų Istorijos institute mokslinė sekretore dirbo Stasė Overaitė ir, kaip tik paskui sužinojau, ruošėsi rašyti kandidato disertaciją iš sovietinio kaimo moterų padėties, todėl mes keliese važiovome į Šiaulių rajoną ir darėme tų moteriškių apklausą apie jų buitį, darbą ir pan. Nežinau kodėl, galbūt ji mane dėl ko nors įsidėmėjo, bet kai atėjome į antrą kursą, mūsų garbinga, daugybę metų vyresniąja laborante dirbusi Elvyra Matonienė, tada išėjo į gimdymo atostogas. Kaip tik tada ji susilaukė antrojo sūnaus. Ir kadangi jos laborantės etatas atsilaisvino, Overaitė man pasiūlė dirbti katedroje likusia laisva puse etato. O tuo metu visos trys istorijos katedros buvo vienoje patalpoje, ten, kur dabar yra knygrišykla, antrame aukšte. Ir pamenu, kartą man dirbant po paskaitų į katedrą atėjo tuo metu dar docentas Stanislovas Lazutka<sup>12</sup>. Net neįsivaizdavau, kokį vaidmenį mano gyvenime suvadins šis žmogus. O jis labai mėgdavo pakalbinti jaunimą ir mane užkalbino, maždaug, ką čia aš veikiu. Tą sykį tuo viskas ir baigėsi. Turiu be didelio džiaugsmo prisipažinti, nors pati esu niekuo čia dėta, bet antrame kurse Vilniaus miesto, gal Lenino rajono, komjaunimo komitetas sugalvojo parašyti Vilniaus komjaunimo istoriją ir iš mūsų kurso, jei neklystu, parinko tris studentus, tarp jų ir mane. Dieve mano, jie leido pasirinkti tokias temas: „Vilniaus komjaunimas buržuaziniais metais“, kitaip tariant, lenkmečiu, „didžiojo

12 Stanislovas Lazutka (1923–2009) – istorikas, profesorius (nuo 1977 m.). Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto narys 1954–1956 ir 1960–1963 metais. Daugelio knygų ir straipsnių autorius. Pagrindinė mokslinių interesų sritis – Lietuvos Statutai.

tėvynės karo metais“ ir, rodos, pokariu. Parašyti darbai turėjo būti užskaityti kaip kursiniai darbai. Aš pasirinkau „didžiojo tėvynės karo“ metus, o vadovauti darbui buvo paskirtas docentas Lazutka. Taip mes ir susipažinome. Na, o to darbo rašymas buvo kažkoks kuriozas. Žinoma, aš buvau naivuolė, bet ir mano vadovas, man atrodo, dar buvo labai naivus. Jis pasakė man, kad reikia nueiti į Partijos istorijos institutą parinkti medžiagos... Pas Šarmaitį<sup>13</sup>... Šarmaitis manęs neišvijo, bet pasakė: „Žinote, komjaunuoliams mes dar neleidžiame naudotis partijos istorijos archyvu.“ Bet užtat turėjau garbės susipažinti su tuometinės karinės katedros, man rodos, vedėju, tokiu Vilenskiu, kuris buvo, jei neklystu, Sovietų Sąjungos didvyris<sup>14</sup>. Paskui dar pabendrau su viena žydų tautybės atstove, kuri vėliau, kaip sužinojau, išvažiavo į Izraelį. Na ir dar – be šių žmonių prisiminimų – iš šiokių tokių publikuotų šaltinių kažką sukurpiau. Matyt, kaip tik tada Lazutka ir atkreipė į mane dėmesį.

**E. S.** *Ir tada jis Jus pradėjo įtraukti į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimus?*

**I. V.** Trečiajame kurse profesorius man pasiūlė pradėti domėtis Lietuvos Statutu, pasakė, kad ruošiamas Pirmojo Lietuvos Statuto akademinis leidinys ir pasiūlė man temą rašyti apie moterų padėtį pagal tą Statutą. Taip ir vadinosi mano kursinis darbas trečiajame kurse.

**E. S.** *Turbūt ir ketvirtojo kurso kursiniame darbe tęsėte šią temą. O kokia tema rašėte diplominį darbą?*

**I. V.** Taip, bet nežinia kodėl profesorius mane sugundė susidomėti Ponų Tarybos istorija. Ir atsitiko taip, kad diplominį darbą jau rašiau apie Ponų Tarybą XV amžiuje, t. y. Kazimiero ir Aleksandro laikais. Profesorius siūlė man tęsti tyrinėjimus ta tema, bet mane įspėjo, kad jis pats planuoja rašyti habilitacinę disertaciją ta tema. Ir aš pradėjau labai rimtai mąstyti, ką galėčiau iš to laikotarpio padaryti naujo? Taip, buvo Joanikijaus Malinovskio<sup>15</sup> dviejų tomų veikalas,

13 Romas Šarmaitis (1909–1995) – Lietuvos komunistų partijos veikėjas, istorikas. 1948–1984 metais Partijos istorijos instituto direktorius.

14 Volfas Vilenskis (1919–1992) – Kaune gimęs Sovietų Sąjungos didvyris. 1983 metais išvyko gyventi į Izraelį.

15 Joanikijus Malinovskis (1868–1932) – ukrainiečių istorikas. Čia turimas galvoje jo rusiškai parašytas darbas: И. Малиновский, *Рада Великого княжества Литовского в связи с боярскою думою древней Руси*, t. 1–2, 1903–1914.

Matvėjus Liubavskis<sup>16</sup>, tyręs LDK Seimo istoriją, tačiau daug rašė ir apie Ponų Tarybą. Ir man nebuvo aišku, kokiais šaltiniais galiu pasiremti, o ir apie Lietuvos Metriką tuo metu ne kažin ką žinojau. Puikiai atsimenu, kai nuėjau pas profesorių ir pasakiau, kad nebaigiau tyrinėjimo apie moteris Pirmojo Lietuvos Statuto laikais ir kad noriu prie tos temos grįžti. Profesorius su tuo sutiko, nors jau buvo net mano būsimo darbo apie Ponų Tarybą planą sudaręs.

*E. S. Girdėjau, kad Jūsų diplominio darbo gynimas neapsiėjo be kuriozų, kurie Jums, ko gero, kainavo nemažai nervų? Kas gi įvyko su darbo tekstu gynimo išvakarėse?*

**I. V.** Na čia tai buvo! Istorija prasidėjo nuo to, kad penktame kurse, draugės paskatinta, susigundžiau įsidarbinti Architektūros muziejuje. Juo labiau kad jis buvo čia pat, Pilies gatvėje (tik vėliau buvo iškeltas į Žemaitijos gatvę). Žodžiu, pagalvoju, kad būdama penktame kurse galiu truputį ir pinigėlių užsidirbti. Paskui, kai profesorius apie tai sužinojo, jis buvo tuo nepatenkintas ir man priekaištavo: „Aš maniau, kad paimsime Jus į katedrą, kad dirbsite prie Statuto.“ O aš tuo metu pagalvoju, kodėl ką nors turiu jam sakyti, juk jis man ne tėvas ir ne mama. Bet muziejuje dirbau vos keletą mėnesių ir jau penkto kurso antrame semestre taip ir atsitiko, kaip planavo profesorius. Bet kol dirbau muziejuje pasiskundžiau kolegėms, kad rašau darbą ranka, o gerai būtų, kad kas nors jį atspausdintų. Ir viena tenykštė darbuotoja, kurios vyras buvo kažkoks viršininkas ir turėjo sekretorę, pasisiūlė padėti. O ta sekretorė, kaip pasirodė, pirmą kartą gyvenime susidūrė su mokslinio teksto rašymo reikalavimais. Ir man į galvą neatėjo, kad ji neperkels į tekstą išnašų ir pan. Žodžiu, porą naktų prieš gynimą teko paaukoti rašant švarraštį ranka. Beje, su disertacija irgi buvo kuriozų. Bijau pameluoti, bet buvo griežtas reikalavimas – ne daugiau kaip 195 puslapiai. Ir man teko perspausdinti dalį teksto, nes reikėjo išimti tris puslapius.

*E. S. O kai grįžote prie moterų klausimo disertacijos planą pasiūlė profesorius ar Jūs pati jį sudarėte?*

**I. V.** Ne, čia aš jau pati, nors disertacijos temą man suformulavo profesorius, o jis mėgo labai ilgus pavadinimus: „Socialinė-ekonominė ir teisinė mo-

16 Matvėjus Liubavskis (1860–1936) – rusų istorikas. Čia užsimenama apie jo knygą: М. Любавский, *Литовско-русский Сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства*, Москва, 1900.



terų padėtis ir jos atspindys Pirmajame Lietuvos Statute“. Tiesą sakant, man pačiai būtų įdomu palyginti disertaciją su kursiniu darbu, bet jo aš neišsaugojau. Įdomu pažiūrėti, ką jame buvau parašiusi, bet faktiškai ten pagrindinis šaltinis buvo pats Statutas ir jo interpretacija. O kai rašiau disertaciją – jau buvo prieinama mikrofilmuota Lietuvos Metrika. Be to, profesorius pasiūlė nuvažiuoti į Maskvą ir pamatyti tikras knygas, nors tai ir buvo kopijos, bet XVI amžiaus kopijos.

**E. S.** *Čia nesusilaikysiu Jūsų nepertraukęs: kurią iš Metrikos knygų paėmėte į rankas pirmą ir kokį įspūdį ji Jums paliko?*

**I. V.** Dabar jau nebeprasakysiu tiksliai, kuri pirmoji man pakliuvo į rankas, bet tada pasižiūrėjau keletą knygų, tarp kurių buvo ir vadinamoji 6-oji Teismų bylų knyga, tapusi pirmąją mūsų publikuota Metrikos knyga. Tuomet man rūpėjo sužinoti, kokios buvo teisinės XVI amžiaus moters padėties normos ir kaip jos buvo realizuojamos gyvenime. Nes jei kalbėsime apie laikus iki Pirmojo Statuto, tai vis tiek tie trys RIB'ο tomai – ankstyvosios Lietuvos Metrikos teismų knygos<sup>17</sup> – jau seniai buvo išėję, kaip ir kiti rinkiniai. O man rūpėjo pasižiūrėti į Pirmojo Statuto veikimo laikotarpio šaltinius, kurie faktiškai dar nebuvo naudoti. Ir tuo požiūriu, kad ir kaip būtų, buvau pionierė, nes tais laikais Tarybų Sąjungoje dar niekas moterų istorijos nenagrinėjo. Kas galėjo pagalvoti, kad ta feministinė tema vėliau taip suklestės ir kad universitete atsiras žmonių, kurie norės mane paversti feministe, įsivaizduodami, kad tokia tema būtina turi būti parašyta iš feminizmo pozicijų.

**E. S.** *Jūsų atsakymai ir vėl lenkia mano klausimą. Kaip tik norėjau paklausti: ar feminizmo judėjimas ir jo ideologija inspiravo Jūsų pasirinktą tyrimų kryptį? Bet dabar man atrodo, kad Jūs ją gavote supakuotą?*

**I. V.** Taip, ir ne iš moterų, o iš vyrų. Atgimimo laikais, kai universitete buvo sugalvota steigti Lyčių studijų centrą, Aušrinė Povilionienė, vėliau tapusi profesore, nežinau iš kur sužinojo, kad aš tyrinėju moterų padėtį, tai ji mane įtraukė į centro veiklą ir aš gal porą metų skaičiau ten tokį trumputį kursą. Vėliau jį perėmė Jolanta Jaksebogaitė-Karpavičienė. Pasakysiu visiškai atvi-

17 Eldėkistų žargonu taip vadinamas daugiatomis Rusijos istorinės bibliotekos (*Русская историческая библиотека*) istorijos šaltinių leidinys, kurio keliuose XX amžiaus pradžioje išleistuose tomuose buvo publikuotos kelios Lietuvos Metrikos knygos.

rai, manęs visa tai nesužavėjo, nes pamačiau, kokia programa buvo sudaryta. Nors puikiai suprantu, tai buvo centro veiklos pati pradžia, veiklos metodika nebuvo susiklosčiusi. Bet kai buvo pradėtos kviesti moterys skaityti tokius kursus kaip „moterys dailėje“, „moterys muzikoje“, „moterys literatūroje“, tada lyg ir „moterys istorijoje“. Man tai atrodo primityvoka. Nors suprantu, turbūt nuo to reikėjo pradėti, ir aš pati tokius kursus klausiau. Bet po truputį atitolau, nes šiek tiek kitaip supratau moters klausimą. Be abejo, feministinis aspektas turi savo reikšmę, juo labiau – tiesa, kad iš tikrųjų iki tol į moteris istorijoje nebuvo kreipiama dėmesio. Ir čia dar noriu pridurti. Jau kai buvau apgynusi disertaciją, po kelerių metų iš Maskvos atvažiavo tokia istorikė Natalija Puškariova<sup>18</sup>, garsaus istoriko<sup>19</sup> duktė. (Ji mane, kaip rusams įprasta, vadinu vardu ir tėvardžiu, tik kažkodėl ne Irena Mykolovna, o Mikaelovna.) Ir ji man pasakojo, kad garsusis Vladimiras Pašuta<sup>20</sup> jai parodė mano disertacijos autoreferatą ir pasakė: „Natalija, ir jūs galėtumėte rašyti darbą apie rusų moterų padėtį.“ O klausimas buvo labai paprastas, ginant disertaciją buvo patvirtintas institucijų sąrašas, kurių adresais turėjo būti išsiuntinėti autoreferatai ir, žinoma, buvo visi Tarybų Sąjungos mokslo centrai, tad ir į Istorijos institutą Maskvoje. Vėliau, jau kai Puškariova gynė disertaciją, mūsų katedrai kaip kolektyviniam oponentui teko rašyti atsiliepimą arba recenziją apie jos tą darbą. Ir dabar, nors specialiai nesidomiu, žinau, kad ji yra išleidusi ne vieną knygą moterų istorijos tema. Žinoma, jos galimybės buvo visiškai kitokios, nes ji garsaus ir labai rimto istoriko duktė.

### E. S. O kaipgi Jūsų doktorantūra? Kaip buvo organizuotas Jūsų stojimas?

I. V. Aš nebuvau doktorantūroje. Čia ir yra visa esmė. Nebuvau jokioje aspirantūroje. Nepamirškite, aš baigiau studijas 1971 metais. Tais laikais gauti aspirantūrą vadinamajam pilietiniam istorikui, t. y. kuris rašytų disertaciją pilietinės istorijos tema, buvo beveik neįgyvendinama misija. Nenoriu apie tai plačiai pa-

18 Natalija Puškariova (g. 1959). *Žymiausi darbai*: Н. Пушкарева, *Женщины Древней Руси*, Москва, 1989; *Женщины России и Европы на пороге Нового времени*, Москва, 1996; N. Pushkareva, *Women in Russian History from the Tenth to the Twentieth Century*, New York, 1997.

19 Levas Puškariovas (1918–2019) – rusų kultūros istorikas.

20 Vladimiras Pašuta (1918–1983) – sovietinis rusų istorikas, parašė garsią monografiją „Lietuvos valstybės susidarymas“ (Пашуто В., *Образование Литовского государства*, Москва, 1959; lietuviškas leidimas 1974).

sakoti, bet mes tokių aspirantų turėjome vienetus. Vyko keisti žaidimai, kai viename fakultete sužlugusios aspirantūros persikeldavo į kitą, pagal mokslo profilių nieko bendra neturėjusios su pirmojo fakulteto veikla. Pavyzdžių yra ne vienas. Bet aš negalėjau net svajoti apie aspirantūrą, nes ji dažniausiai buvo skiriama tiems, kurie rinkosi Sovietų Sąjungos komunistų partijos istorijos tematiką.

**E. S.** *Tai Jūs norite pasakyti, kad disertaciją rašėte būdama laborante?*

**I. V.** Taip. Man baigiant universitetą ir dirbant laborante, rektorius profesorius Jono Kubiliaus lengva ranka leidus buvo pradėta kurti Lietuvos Statutų tyrinėjimo grupė.

**E. S.** *Atleiskit, bet vėl Jus pertrauksiu. Bandžiau domėtis, kada Jūsų minėta grupė pradėjo veikti. Bet tikslios datos taip ir neradau.*

**I. V.** Laikotarpį galiu nurodyti gana tiksliai, bet konkrečios datos įvardyti negaliu, kaip ir negaliu pasakyti, ar tai galime vadinti oficialiu grupės įsteigimu. Reikėtų kalbėti apie darbuotojų etatus. Formaliai statutininkų etatai atsirado Lietuvos istorijos katedroje. Tai buvo tada, kai aš buvau trečiame kurse, 1967 ar 1968 metais. Kaip minėjau, kai profesorius pasiūlė man trečio kurso kursiniam darbui, vadinkime, „statutinę“ temą ir tais pat metais profesorius Lazutka, būsimasis profesorius Edvardas Gudavičius<sup>21</sup> ir aš lankėme, nepavadinsi to kursu, bet kelias specialias rusėnų kalbos paskaitas, kurias mums skaitė profesorius Antonas Antonovičius<sup>22</sup>. Taip buvo vykdomas parengiamasis darbas, reikalingas Lietuvos Pirmojo Statuto akademiniam leidiniui ruošti. Manau, kad labai reikia parengti straipsnį apie Vilniaus universiteto vaidmenį rengiant, tiriant ir publikuojant Pirmojo Lietuvos Statuto akademinį leidinį. Kai ką ta tema jau esu viešai minėjusi, kai kuriuos duomenis man yra palikęs profesorius Lazutka, bet jo archyvą dar reikėtų šiuo požiūriu atidžiai peržiūrėti. Bet čia jau kita istorija. O aš etatą grupėje gavau jau baigusi studijas. Prieš pat studijų pabaigą ir paskirstymą į darbus profesorius man buvo pasakęs, kad aš liksiu laborante katedroje.

21 Edvardas Gudavičius (1929–2020) – istorikas medievistas, Vilniaus universiteto profesorius (nuo 1991 m.), akademikas (nuo 2000 m.).

22 Antonas Antonovičius (1910–1980) – Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto profesorius. Garsiausias tyrinėjimas: *A. Антонович, Белорусские тексты, писанные арабским письмом, и их графико-орфографическая система*, Вильнюс, 1968.

O dėstytoja tapau tik po dvejų metų, 1973-iaisiais. Irgi visiškai atsitiktinai, kai mano minėtas dėstytojas buvo pašalintas, nes paskaitoje pasirodė neblaivus. Jis buvo vyresnysis dėstytojas. Ir kai tai įvyko, mane išsikvietė rektorius Kubilius ir man pasakė: „Žinote, kituose fakultetuose yra disertacijas apgynusių mokslininkų kandidatų, kurie nėra vyresnieji dėstytojai, todėl nors atsilaisvino vyresniojo dėstytojo etatas, mes jus galime įdarbinti tiktai dėstytoja.“ Dabar sakytume – asistente. Aišku, aš nepaprastai apsidžiaugiau, o profesorius Lazutka dėl to truputį buvo nusiminęs, nes, gavusi dėstytojos darbą, aš kaip ir perėjau į tuometinio Lietuvos istorijos katedros vedėjo docento Jono Dobrovolsko<sup>23</sup> pavaldumą. Lazutka, turėdamas aštrų liežuvį, tada man mestelėjo: „Na, išėjote pas jaunesnį, bet dar labiau nuplikusi.“ Nors, tiesą sakant, likau toje pačioje katedroje, nes grupė buvo prie katedros. Beje, dėstytojauti kaip valandininkė pradėjau dar 1972 m., skaičiau Lietuvos istorijos kursą rusistams. Prieš tai šį dalyką, dėstomą rusų kalba, skaitė Lazutka. Ir kai aš atėjau dirbti į katedrą laborante, profesorius tą kursą perdavė man. Net nežinau kaip, bet dar būdama mokinė ėmiau skaityti įvairius rusiškus literatūros žurnalus ir pati gerai išmokau rusų kalbą.

*E. S. Vargu ar mokslinės karjeros pradžioje galėjote išvengti komunistų partijos spaudimo istorijos mokslui. Kaip užsimezgė Jūsų asmeninis santykis su partija?*

**I. V.** Taip, man teko įstoti į partiją, bet pati iniciatyvos nerodžiau. Dabar tiksliai neprisimenu, bet, regis, komjaunuoliškas amžius tęsdavosi iki 28-erių metų. Ir kai aš artėjau prie to amžiaus, man paskambino iš universiteto partijos komiteto ir mane išsikvietė. Kai tenai nuėjau, man pasakė: „Jūsų komjaunuoliškas amžius baigiasi, mes jums siūlome stoti į komunistų partiją.“ Kiek pamenu, nieko jiems neatsakiau, bet nutariau pasitarti su profesoriumi Lazutka. Jis juk vienu metu dirbo kompartijos Centro komitete ir apskritai buvo žmogus su didžiule patirtimi. Ir kai aš jo paklausiau patarimo, jis mane nustebino. Pasakė: „Anksčiau aš Jums ir nebūčiau siūlęs stoti į partiją vien todėl, kad nekalbėtų, jog vien dėl to, kad esate partinė, ir buvote palikta dirbti universitete. Bet dabar manau, kad reikia stoti.“ Paskui parvažiavau namo ir apie tai pasakiau tėvams. Ir savo vilniečiui dėdei papasakojau. Jie tik patraukė pečiais, nes mūsų šeimoje nebuvo nė vieno partinio nei iki manęs, nei po.

23 Jonas Dobrovolskas (1935–1982) – Lietuvos istorijos katedros vedėjas (1970–1976). Rašė apie Lietuvą Antrojo pasaulinio karo metais.

Mama pasakojo, kad gal tris kartus buvo raginama stoti į komunistų partiją, bet ji atsisakė. O aš įstojau. Kokie tai buvo tiksliai metai, nepasižiūrėjusi į dokumentus, dabar nepasakysiu, juo labiau kad iš pradžių priimdavo tik į kandidatus, bet, man rodos, įstojau apie 1977 metus. Gerai atsimenu tik vieną dalyką. Stojant į partijos kandidatus buvo tokia baisi komisija prie Vilniaus miesto Lenino rajono komiteto, į kurią mane su kitais kandidatais atlydėjo Istorijos fakulteto partijos sekretorius. Aišku, visas pokalbis vyko rusų kalba. To pokalbio visi bijodavo, nes komisiją sudarę rusai buvo išmokę gal kelias datas iš partijos istorijos ir jų klausinėjo. Manęs, regis, nieko neklausė, bent jau aš neatsimenu. Bet prisimenu, kad mane pristatydamas sekretorius pasakė, jog aš jau bebaigianti rašyti disertaciją, nes ją gyniau 1978 metais. Ir tada viena komisijos narė pasakė man pastabą rusiškai: „Kaip gaila, Irenačka, kad Jūs disertaciją rašote ne iš sovietinio laikotarpio.“ Aš niekaip į tai nereagavau.

O jeigu kalbėčiau apie savo, kaip komunistės, biografiją, tai turiu prisipažinti, kad kai apgyniau disertaciją, turbūt kitais metais, nepasakysiu tiksliai, nes man nebuvo tai kas nors svarbaus, mane išsikvietė dekanas Vytautas Lesčius<sup>24</sup> ir sako: „Na, Irena, apgynėte, tai dabar atėjo Jums laikas būti fakulteto kompartijos biuro sekretore.“ Neva išrinko. Ką darysi, reikia tai reikia. Po metų aš jau pati nuėjau pas dekaną ir pasakiau, kad atidirbau vienus metus ir noriu toliau užsiimti mokslu. Nors turiu pasakyti, kad tos sekretoriaus pareigos nebuvo niekuo reikšmingos. O dekanas atsakė: „Irena! Po vienerių metų! Juk sakys, kad mes Jus išmetėme.“ Todėl atbuvau dar antrus metus, bet jau tada kategoriškai atsisakiau. Tiesa, partinė „karjera“ tuo dar nesibaigė. Tiksliai nepasakysiu, bet paskui dar buvau išrinkta į universiteto partijos komitetą. Ten mane bandė vilioti kitais partiniais postais, bet aš jų kategoriškai atsisakiau. Tiesiai jiems sakiau nenorinti prarasti savo profesijos.

*E. S. Tarp mūsų, istorikų, ypač vadinamųjų eldėkistų, yra labai populiarī prancūzų istorikų „Annales“ mokykla, kurios kai kurie garsūs atstovai buvo komunistai, o ir nepartiniai dažniausiai nedviprasmiškai laikėsi kairuoliškų pažiūrų. Panašią padėtį matome ir XX amžiaus antrosios pusės britų istoriografijoje, kur intelektualine prasme marksizmas buvo prasiskverbęs dar giliau. Kuo Jūs paaiškintumėte šiuolaikinės mūsų istoriografijos ideologinį vienpusiškumą, kai joje aiš-*

24 Vytautas Lesčius (1932–2015) – istorikas, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dekanas 1976–1989 metais. Domėjimosi sritis – tarpukario Lietuvos kariuomenė.

*kiai reiškiasi tik politinės dešinės atstovai, nors sovietmečiu Lietuvoje marksizmas lyg ir turėjo stiprius pagrindus?*

I. V. Aš manau, kad į marksizmą Lietuvoje visą laiką buvo žiūrima kaip į tam tikrą kepurę. Taip, rašant bet koki mokslinį darbą jam buvo atiduodama duoklė. Nes kaip buvo žiūrima į istoriografiją? Ji juk buvo skirstoma į buržuazinę, t. y. ikimarksistinę, ir tarybinę, suprask – marksistinę. Bet aš neįsivaizduoju, kad profesorius Dundulis, kurį iš esmės privertė atsisakyti prancūziškai parašyto daktarato apie Lietuvą napoleonmečiu tam, kad lietuviškame jo variante atsirastų marksizmas, būtų įtikėjęs į marksizmą. Iš tikrųjų tomis Markso ir Lenino citatomis buvo tik apsikaišoma, o tikrojo marksizmo Lietuvos istorijos moksle niekada nebuvo.

Aš niekada nekonfliktavau tokiais klausimais su profesoriumi Lazutka, nors, kai tapau brandesnė tyrinėtoja, visgi išreikšdavau savo nuomonę. Kalbu apie, vadinkime, populiariosios Lietuvos Statuto istorijos įvadą<sup>25</sup>. Pirmąją šios Statuto istorijos leidimą parengus lietuvių kalba, vėliau profesorius sumanė, kad knygą reikia išversti į rusų kalbą, gal naiviai įsivaizduodamas, kad ta knyga Lietuvos verslininkams bus puiki dovana nuvežti į Rusiją ir taip parodyti ten, kas yra Lietuva. Ir kai gavau jos istoriografijos dalies rankraštį, pasakiau profesoriui vieną pastabą, kuria jis buvo nepatenkintas. Pasakė: „Geriau būtumėte nežiūrėjusi.“ Bet aš negalėjau nežiūrėti, nes buvau bendraautorė.

Neneigsiu, Lazutka man darė didelį poveikį. Dabar dažnai apie tai galvoju. Bet mano akimis – jis buvo tikras komunistas, sąžiningas komunistas. Kita vertus, jam didelį antspaūdą uždėjo tai, kad jis buvo gimęs Rusijoje, baigęs mokyklą Sibire. Jis man pasakojo, kad į komunistų partiją įstojo Kursko mūšio išvakarėse, iš karto kai tik baigė pagreitintus leitenantų kursus. Ir tik besibaigiant Antrajam pasauliniam karui atsidūrė Lietuvoje.

Vienintelis aštrus momentas, kurio net nevadinčiau susikirtimu, – tai aušra po sausio 13-osios. Mes su juo susitikome prie fakulteto durų ir aš pasakiau, kokie baisūs dalykai dedasi, o jis tada man metė tokią frazę: „Jūs, kaip ir mano sūnūs, tarnautojų duktė.“ Kitaip sakant, jūs – ne proletarai ir ne valstiečiai. Iš čia ir jūsų požiūris, suprask, nieko bendro neturintis su liaudimi.

25 I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, Vilnius, 2001.

*E. S. Grižkime prie mokslo reikalų. Kaip vyko Jūsų disertacijos gynimas? Kas buvo oficialūs oponentai? Kas buvo, kaip profesorius Gudavičius yra sakęs, juodieji oponentai?*

**I. V.** Juodųjų neturėjau. Gynimas vyko įdomiai, nes tą dieną buvo ginamos dvi disertacijos: man, kaip kandidato disertacijos autorei, atiteko rytinės valandos, o po pietų daktaro, dabar vadintume habilitacinę, disertaciją gynė Leonas Mulevičius<sup>26</sup>. Gynimas vyko rektorato salėje su tuo didžiuoliu apvaliu stalu. Ji tuo metu buvo 13-a auditorija. Ir štai jums pirmas įspūdis: aš ateinu į auditoriją, o joje nėra elektros. Tuojau buvo paleistas juokelis, kad čia kažkokia provokacija. Teko luktelti, kol elektra atsirado. O jeigu rimtai, tai tuo metu disertacijos buvo ginamos vadinamosiose specializuotose tarybose. Aš neatmenu, kas įėjo į tą tarybą, bet daugumą sudarė vadinamieji partijos istorikai. Taisyklės buvo tokios, kad disertacijai buvo skiriami du oficialūs oponentai ir vienas kolektyvinis. Mano oficialūs oponentai buvo tuo metu jau akademikas Juozas Jurginis ir istorijos mokslų kandidatas Romas Batūra<sup>27</sup>. O kolektyvinis oponentas buvo Minsko universiteto TSRS istorijos katedra. Ir čia prisimčiau, koks požiūris to meto moksle vyravo į moterų istoriją. Kadangi Minskas yra labai netoli, o kolektyvinis oponentas siūsdavo atsiliepimą paštu, tai baimindamasi, kad atsiliepimas kur nors neužkliūtų, aš pati profesoriui Lazutkai pasiūliau nuvažiuoti į Minską. Pagalvojau, kad kartu dar ir savo disertacijos egzempliorių parsivešiu. Nuvažiauvau į Minską, nuėjau į universitetą, o man oponavusiai katedrai tuo metu vadovavo moteris. Ji man ir sako, taip, viskas paruošta, tik reikia tuo metu būtino mokslo prorektorius patvirtinimo. Ir ji pasiuntė laborantę pas prorektorius. Po kurio laiko laborantė grįžo ir kažką pasakė vedėjai. O ta man praneša: „Žinote, Jums teks truputiuką palaukti, nes mes turime perspausdinti pirmą atsiliepimo puslapį.“ Tuo metu spausdinama buvo spausdinimo mašinėlėmis. Kas gi atsitiko? Pasirodo, prorektorius, pagal specialybę chemikas, nežinau, kiek jis ten ką skaitė, bet kai pradžioje pamatė, kad apie mano disertaciją atsiliepta kaip apie darbą, „parašytą aktualia tema“, tada ir pasakė, kad XVI amžiaus moterų problemos negali būti aktualios ir privertė šią frazę išimti iš atsiliepimo, kitaip nepasirašysias.

26 Leonas Mulevičius (1927–1993) – istorikas. Mokslinių interesų sritis – XIX–XX amžiaus agrariniai santykiai Lietuvoje.

27 Romas Batūra (1937–2021) – istorikas medievistas. Mokslinių interesų sritis – lietuvių karas su kryžiuočiais.

Buvo gautas ir vienas neoficialus teigiamas atsiliepinimas iš Kyjivo. Bet jis nebuvo panaudotas, nes atėjo praėjus savaitei po gynimo. Čia toks retesnis atvejis, mat mano gynimas buvo savaite pavėlintas, nes akademikas Jurginis turėjo išvykti į tarptautinę konferenciją, regis, į Indiją.

*E. S. Tai oponentų pasipriešinimo nesulaukėte?*

*I. V.* Ne, nesulaukiau, išskyrus vieną ne visai malonų epizodą. Prieš pat gynimą buvo „patobulinti“ disertacijos gynimo reikalavimai ir juose buvo nurodyta autoriui save pagirti, surašyti savo darbo aktualumą, originalumą ir pan. Tas pasigyrimas turėjo būti disertacijos įvade. O Jurginis, matyt, šito dar nežinojo ir iš tribūnos už tą gyrimąsi mane sukritikavo. Beje, parašė visa tai savo ranka, o jo rašysena buvo labai graži, iki šiol turiu tą atsiliepinimą. Į gynimą buvo atvažiavusi mano mama ir ji man vėliau sakė, kad skaitydamas atsiliepinimą Jurginis visą laiką žiūrėjo į ją. Ir jai tai paliko neišdildomą įspūdį. Nors, apskritai paėmus, Jurginis labai gyrė mano darbą, jam imponavo, kad jame buvo panaudota daug nepublikuotos medžiagos iš Lietuvos Metrikos. Mes juk visi žinome, kad Jurginis nemėgo dirbti archyvuose ir naudojo iš esmės tik publikuotą medžiagą. Bet tai, kad aš naudojau archyvinę medžiagą, jam patiko.

*E. S. Po gynimo pradėjote dirbti besiformuojančioje Lietuvos Statutų ir Lietuvos Metrikos tyrimų grupėje. Kas dar dirbo joje be Jūsų, Lazutkos ir Gudavičiaus?*

*I. V.* Iš karto noriu pasakyti, kad jei vertinsime visą grupės veiklos laikotarpį, tai pamatysime, kad darbuotojų buvo gana daug, bet jos dažnai keitėsi. Profesorius Lazutka net juokaudavo, bet man neatrodo, kad tai buvo tik juokas, nes jis tikrai remdavo moteris. Be to, profesorius sąmoningai laikėsi tokios pozicijos, kad jei mes ruošiamės skelbti Statuto tekstą, tai darbe turi dalyvauti ne vien istorikai, bet ir kalbininkai. Todėl grupėje dirbo ne viena rusistė. Geriausiai atsimenu jau dabar į pensiją išėjusią Tatjaną Vlasovą, ji juk disertaciją apgynė iš Pirmojo Lietuvos Statuto rusėniškų rankraščių<sup>28</sup>. Vieni metu dirbo rusistė Inga Pakerienė, tuo metu Vidugirytė. Prie mūsų buvo prisijungusi Irena Vasilevskienė, vėliau dirbusi Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos institute. Tik vėliau mes su profesoriumi pradėjome galvoti, kad

28 Tatjana Vlasova (g. 1949) – ilgametė Vilniaus universiteto Rusų kalbos katedros docentė, tyrinėjusi rusėniškų Pirmojo Lietuvos Statuto nuorašų kalbą.



mūsų grupė turi būti sudaryta iš istorikų, nes kaip tik tada Istorijos fakultete susiformavo terpė studentų, kurios gynė diplominius arba bakalauro ir magistro darbus iš LDK istorijos. Beje, profesorius kai kam grupę buvo pavertęs prieglobsčiu. Pavyzdžiui, kelerius metus buvo įdarbintas Vytautas Andriulis<sup>29</sup>. Tiesa, jis Statuto teksto nerengė, tik sudarė Statuto bibliografiją. Dar turiu jo rankraštį. Nežinau, kas ten jam buvo nutikę Teisės fakultete, bet sovietmečiu jam teko slėpti savo šeimos praeitį. O vėliau, jau daugiau su Metrika, dirbo: Jolanta Karpavičienė, Genutė Kirkienė, Saulė Viskantaitė, Neringa Šlimienė. Čia neminiu tų mūsų fakulteto absolventų, kurios dirbo trumpiau, po porą metų. Tarp kitko, dažniausiai dirbo nėščios, tada išeidavo į gimdymo atostogas ir mums iš naujo tekdavo ieškoti joms pamainos. Beje, profesorius Guda- vičius oficialiai mūsų katedroje niekada nedirbo.

*E. S. Žinau, kad laikui bėgant darbų krūvis Jums pačiai tik didėjo. Bet nuo ko Jūs pradėjote?*

*I. V.* Nuo tekstų rengimo. Žinoma, ne aš viena, mes keli žmonės dirbo- me prie akademinio Statuto teksto. Prieš mirtį man profesorius pasakė, kad į archyvą atiduos savo išsaugotą Statuto teksto juodrašį, kuriame galima pamatyti tą mūsų darbą. Ten, kaip sakoma, velnias koją nusilaužtų... Pirmiausia pasidarėme 1960 metų vadinamosios „Minsko“ publikacijos, t. y. Konstan- tino Jablonskio parengto Statuto teksto, kopiją. Tekstas buvo ant didžiulio lapo pačiame jo viduryje, o iš visų pusių paliktos milžiniškos paraštės, kurias marginome skirtingomis spalvomis parašytomis pastabomis, rodykliukėmis sujungtomis su Statuto tekstu. Pavyzdžiui, raudona spalva žymėjome Firlėjų nuorašo, o žalia spalva – Zamoiskio nuorašo skirtybes. O pagrindiniu tekstu, tas, kuris ir buvo lapo viduryje, buvo paimtas Dzialinskio nuorašas. Ten ir galima pamatyti, koks milžiniškas darbas buvo atliktas. Aš nuo to ir pradė- jau darbą: gaudavau tekstus ir juos tikrindavau. Tiesą sakant, taip ir išmokau skaityti rusėniškus rankraščius, nes su profesoriumi Antonovičiumi mes tik pagrindinius dalykus išsiaiškinome, o konkrečių tekstų su juo nei skaitėme, nei nagrinėjome. Paskui aš ir su studentais dirbdama taip įsivaizdavau: tik tada jie įgis žinių, kai pradės rankraštinius tekstus skaityti, žinoma, lygindami juos su jau publikuotais tekstais. Taip ir man nebuvo sunku dirbti su Dzia-

29 Vytautas Andriulis (1937–2017) – teisės istorikas. Mykolo Riomerio universiteto profe- sorius.

linskio nuorašu, nes jis buvo atspausdintas. O tai, kad „Minsko“ publikacijoje buvo klaidų – ėjo man tik į naudą. Bendraudama su profesoriumi Lazutka gal tik du kartus esu verkusi. Ir vieną iš jų ašaras liejau dėl teksto tikrinimo. Man teko jau parengtą spaudai nurašytą ir sutvarkytą Slucko nuorašo tekstą sutikrinti su rankraščiu ir surasti keturias vietas publikacijoje, kur nebuvo pažymėtos kietosios jatos (Ў). Labai atidžiai peržiūrėjau tekstą, o esu tikrai itin pastabi, bet tų raidžių neradau. Tada profesorius atskaitė man moralą: „Vadinasi, neatidžiai žiūrėjote!“

O paskui jau dirbau prie Statuto rusėniškų tekstų publikavimo taisyklių. Ten jau ir mano pavardė atsirado prie autorių<sup>30</sup>. Ir vėliau dirbau tik su rusėniškais Statuto ir Metrikos tekstais.

*E. S. Ir profesorius Lazutka, ir profesorius Gudavičius nebuvo iš tų, kurie būtų stengęsi daryti žmonėms įspūdį, tuščiai rodyti savo erudiciją, bet jie visgi buvo skirtingos asmenybės. Man labai įdomu, kaip jie kartu dirbo? Kaip dalijosi darbais?*

I. V. Nuo jų bendradarbiavimo aš visą laiką buvau atstu. Ir mano amžius, ir vėlesnis įsitraukimas į bendrą darbą neleido man būti arti. Žinoma, aš labai dėkinga profesoriumi Gudavičiui, kuris labai gražiai apie mane atsiliepė<sup>31</sup>. Ir kai tai perskaičiau, net paklausiau jo, iš kur jis žino, kaip aš paskaitas skaitau? Jis sako: „Buvo kas pasako.“ Bet šiaip darbais buvo pasidalyta. Profesorius Lazutka dirbo su rusėniškais ir lenkiškais tekstais, o profesorius Gudavičius – su lotyniškais. Bet, aišku, jie vienas kitą tikrindavo. Be to, kai buvo nutarta, kad reikia parengti platų kelių kalbų Statuto žodyną, pirmiausia Gudavičius buvo padaręs visiškai atskirą lotynų žodyną. Šiuolaikinės rusų kalbos žodžių įtraukimą ir jų reikšmių paaiškinimą kuravo Lazutka, o lietuviškų vertimą – Gudavičius. Užtat jis ir lietuviškus naujadarus sudarydavo. Aš į tą darbą jau vėliau įsitraukiau.

O kalbant apie profesorių bendradarbiavimą žinau, kad jie kartkartėmis susitikdavo. Ir, pavyzdžiui, rašydami Statuto komentarus, jie neabejotinai vienas kitą papildydavo. Nors, kiek žinau, tarp jų buvo ir rimtų susikirtimų,

30 *Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. 2, 1 dalis, parengė S. Lazutka, E. Gudavičius, Vilnius, 1991, p. 7–15.

31 *Visa istorija yra gyvenimas. 12 sakinės istorijos epizodų. Edvardą Gudavičių kalbina Aurimas Švedas*, Vilnius: Aidai, 2008, p. 215.

ir tam tikrą laiką trukusio nesikalbėjimo. Bet kiek žinau, nors nesu apie jų santykius gerai informuota, tokie atvejai nebuvo dažni. Manau, kad tie nesutarimai kildavo ideologiniu pagrindu.

*E. S. Nepaisant to, kad profesorius Gudavičius visada labai šiltai atsiliepdavo apie profesorių Lazutką?*

I. V. Taip, juk, žiūrėkite, po profesoriaus Lazutkos mirties kokį gražų nekrologą „Kultūros baruose“<sup>32</sup> paskelbė Gudavičius. Aš pati nustebau, nes iš jo sužinojau tokių dalykų, kurių niekada iš paties Lazutkos negirdėjau. Žinoma, aš laikiau jį savo mokytoju, kaip ir jis mane savo mokine, bet juk mes nebuvome šeimos nariai, kad būtume visiškai atviri. Dabar, kai pagalvoju, gal ir perdedu, bet man atrodo, kad jis nuo kai kurių dalykų mane net saugodavo.

*E. S. Grįžkime prie Jūsų darbų. Dėstėte universitete. Ar kada nors esate skaičiavusi, kiek kursų esate parengusi? Kuriuos dalykus buvo malonu dėstyti, o kuriuos kančia?*

I. V. Šiaip jei suskaičiuočiau kursus, kuriuos dėščiau, tai tikrai būtų ne daug. Aš patyriau tai, ką patiria visi jauni dėstytojai, atėję į jau susiklosčiusią programą. Taigi šiek tiek galėjau dėstyti savo tyrimų tema, bet šalia dalykų, kuriuos vyresnieji kolegos arba palikdavo, arba nenorėjo skaityti. Ir keletą pirmųjų savo darbo dėstytoja metų man nebuvo leista dėstyti istorikams dienininkams. Kadangi su neakivaizdininkais istorikais niekas nenorėjo dirbti, nes, žinot, ten būdavo sesijos, kai reikėdavo kasdieną atkalbėti ir po 8 valandas. Tai aš tuo metu vadinamą feodalizmo laikotarpiu Lietuvos istoriją, t. y. istoriją iki XIX amžiaus vidurio, skaitydavau istorikams neakivaizdininkams. O su stacionaro studentais ir su neakivaizdininkais dirbau kituose fakultetuose. Dar net nebūdama oficialiai dėstytoja, pradėjau dėstyti Lietuvos istoriją rusų kalba rusistams. Paskui man atidavė Lietuvos istoriją skaityti bibliotekininkams. O vėliau dar ir lituanistams, ir žurnalistams. Tad išėjo taip, kad po 1968 m., kai Istorijos fakultetas atsiskyrė nuo Filologijos fakulteto, dėščiau mums priklausiusiems ir bibliotekininkams, ir žurnalistams, o Filologijos fakultete dėščiau lituanistams ir rusistams. Tarp kitko, rusistai Lietuvos istorijos rusų kalba atsisakė ir pageidavo TSRS istorijos jau nepriklausomybės

32 I. Valikonytė, E. Gudavičius, Istoriko kolizija, *Kultūros barai*, 2009, Nr. 7–8, p. 105–106.

laikais. Dabar bijau pameluoti, bet esu girdėjusi, kad sovietmečiu dar bendro Istorijos-filologijos fakulteto vadovybė nusižengė planui, kuris buvo siunčiamas iš Maskvos, nes vietoj TSRS istorijos buvo dėstoma Lietuvos istorija. Ir aš pamenu, kad vienam vaikinui įsūdžiusi dvejetą iš Lietuvos istorijos, galėjau smarkiai pakišti dekanatą. Jeigu jis būtų žinojęs, kad plane yra nurodytas TSRS istorijos egzaminas, tai čia būtų kilęs skandalas. Bet, ačiū Dievui, to buvo išvengta. O kaip atrodė studijų planas – aš gerai žinojau, nes tuo metu, ne dabar, ganėtina gražiai rašiau. Todėl kartą jau minėta Stasė Overaitė paprašė manęs, kad ranka perrašyčiau tą mokymo planą. O paskui mane po truputį vis giliau įtraukė į dėstymą ir aš pradėjau vesti LDK istorijos seminarus ir proseminarus istorikams. O, tiesą sakant, Lietuvos istorijos bendro kurso istorikams aš niekada nesu skaičiusi, išskyrus neakivaizdininkus.

Kitados man pirmai teko garbė klausytis Jono Dobrovolsko naujai parengto Lietuvos TSR istorijos istoriografijos kurso. Pradžioje jis buvo trumpas, vos 30 valandų, ir ne visai vientisas, daugiau tokiais bendrais bruožais. Galiu apie tai kalbėti, nes jo paskaitų konspektus esu išsaugojusi. Tas kursas buvo skaitomas penktame kurse kaip speckursas tik mums, pasirinkusiems Lietuvos istorijos specializaciją. Vėliau tas kursas buvo praplėstas. O kai Dobrovolskas žuvo, katedros posėdyje iškilo klausimas, ką daryti su Lietuvos istorijos istoriografijos kursu? Tada profesorius Lazutka ir pasisiūlė kartu su manimi perimti tą kursą. Žinoma, vienam išsyk tokį kursą paruošti buvo tiesiog neįmanoma, todėl mes su profesoriumi pasidalijome temomis, bet išsaugojome Dobrovolsko programą, kai istoriografija buvo aptariama ne temomis, o laikotarpiais. O paskui, po kelerių metų, profesorius visą kursą paliko man vienai. Nebuvo lengva. Ir tam tikru metu aš pamačiau, kad nebeįmanoma krūvio, nes nepriklausomybės laikais pasipylė tyrinėjimai ir tada susipratau nebespėjanti jų visų sekti. O kur dar tyrimai užsienyje. Darėsi neįmanoma ir tada išsireikalavau, kad man liktų tik LDK laikotarpio istoriografija.

Maždaug tuo pačiu metu jau buvau neblogai susipažinusi su Lietuvos Metrika, su jos klostymosi ir leidybos istorija. Tada ir pradėjau ruošti LDK istorijos šaltinių kursą. Dėstyti jį pradėjome kartu su profesoriumi Lazutka, kol jis dar buvo stiprus ir ganėtina sveikas, nors, kiek atmenu, visiškai sveikas jis niekada nebuvo. Tai jis dėstė Statuto, o aš – Metrikos istoriją. O kai profesorius visiškai pasitraukė iš pedagoginio darbo, tai jau buvo laikai, kai fakultete atsirado magistro studijos, tada aš pati sugalvojau, kad sudėjusi Lietuvos Statutui ir Metrikai skirtą paskaitų ir seminarų medžiagą galiu pasiūlyti

gerokai platesnį kursą, skirtą LDK teisinei kultūrai. Taigi pagrindiniai mano dėstyti dalykai ir buvo „LDK istorijos istoriografija“, „LDK šaltiniai“ ir „LDK teisinė kultūra“.

*E. S. Jums teko ilgą laiką derinti mokslinį tiriamąjį darbą su dėstyimu. Tai ne lengvas išbandymas, kai tokioje padėtyje atsidūręs žmogus neretai pagalvoja, ar vieno iš tų dviejų darbų neatsikratyti. Dažniausiai dėstyimas atrodo kaip tinkamesnė auka, nes mes, universitetiniai dėstytojai, skaityti paskaitas mokėmės tik iš savo mokytojų paskaitų ir iš savo klaidų. Todėl užduosiu Jums iš karto du klausimus. Ar nenorėjote susikoncentruoti tik į mokslinį darbą? Ką Jūsų gyvenime reiškia dėstyimas?*

**I. V.** Ne, man dėstyimas visada buvo labai svarbus. Kadangi negavau aspirantūros ir turėjau rašyti disertaciją, tuo pat metu dirbau prie Statuto ir dėščiau. Su profesoriumi buvome sutarę, kad disertacija turi būti parašyta, bet aš pati jutau, kad dėl mano darbų prie Statuto publikavimo, kurie visada turėjo būti atlikti laiku, kenčia disertacija. Ir kai kartą atėjau pas profesorių atsiskaityti už disertacijos rašymą, jis man atskaitė moralą. Taip ir pasakė: „Man atrodo, kad Jums svarbios tik paskaitos, o ne mokslinis darbas.“ Tada aš antrą kartą per visą bendravimą su profesoriumi apsiverkiau. Ne, jis manęs neužgavo, supratau, kad teisybę kalba, bet man savęs truputį pagailo. Išties maniau, kad disertacija gali palaukti, o pas studentus į paskaitas bet kaip eiti aš negaliu. Juk buvo tokių atvejų, studentai apie tai kalbėjo, kai vienam dėstytojui per paskaitą išbyrėjo iš akademinės istorijos tomo išplėšti puslapiai ir visi pamatė, iš ko jiems skaitomos paskaitos.

Beje, kai pradėjau skaityti paskaitas rusistams, profesorius mane kietai kontroliavo. Jis man atidavė savo paskaitų tekstus ir pirmųjų paskaitų aš dar nedrįsau perdirbti. Skaitydavau paskaitas vieną kartą per savaitę ir prieš jas ateidavau į jo namus, nes jis sirgo ir namuose priimdavo studentus. Ateidavau ir garsiai perskaitydavau jam jo paties tekstą. Taip jis tikrino, ar aš normaliai galiu skaityti ir kalbėti rusiškai. Tik paskui, jam nieko nesakydama, aš pradėjau nuo savęs šį bei tą pridėti.

Dėstyimas buvo svarbus ir tuo, kad dėstydamą savyje jutau mamą. Santykis su studentais man visada buvo labai svarbus. Neseniai ir rektorius Rimvydas Petrauskas yra pasakojęs, kad jis matė, kaip aš vieną studentą pasistačiusi į kampą atskaičiau moralus. Būtent to fakto neatsimenu, bet iš tiesų aš taip darydavau. Vieno dėstytojo (nesakysiu nei vardo, nei pavardės, nei laipsnio)

dukterį, kuri pas mus studijavo ir neateidavo į seminarus, kaip jaunas mėnu-liukas vos kartais pasirodydavo, kartą pasilikau po užsiėmimo ir baisiausiai išgėdinau. Sakau: „Ar suprantate, kokią gėdą Jūs darote tėvui?“ Žodžiu, aš sau šitai leisdavau. Arba kai išgirdavau kur nors keiksmažodžius, nesusilaiky-davau paauklėti. Čia turbūt mamos genai – pedagogika. Galbūt todėl ne tiek daug moksle esu nuveikusi. Ir iš tiesų, tik tada, kai pradėjau dėstyti dalykus, kurie sutapo su mano moksliniais interesais arba net atvirkščiai, kai paskai-tose pradėjau ieškoti mokslinių interesų, štai tada man pasidarė truputį leng-viau ir daugiau dėmesio galėjau skirti mokslui. Ir, kai pasižiūri, nėra ta mano darbų kiekybė didelė ir tuščių tarpų būta.

*E. S. Jūs sakote, kad buvo tuščių laikotarpių, bet dabar pasižiūrėkime: dirbote mokslinį darbą, dėstėte, XX amžiaus paskutiniame dešimtmetyje vadovavote Se-novės ir vidurinių amžių istorijos katedrai ir tuo pat metu vadovavote Lietuvos Statutų ir Lietuvos Metrikos tyrimų grupei. Ir dar – koks sutapimas! Tuo metu, kai Jūs vedėjavote, katedroje mokslus baigė ar doktorantūroje studijavo visas žie-das šiandieną garsių istorikų. Ir kai aš dabar matau jau keliolika metų pasikei-tusių tendenciją, kai studentai mieliau renkasi XX amžiaus specializaciją, o ne Viduramžių, dėl to – viskas tvarkoje, jie randa sau kelią ir yra puikūs specialistai, bet man visgi truputį dėl to liūdna. Kuo Jūs paaiškintumėte, kad būtent Jūsų va-dovavimo katedrai metu medievistų buvo daug ir susidomėjimas LDK istorija buvo didelis?*

**I. V.** Mat laikotarpis buvo labai palankus. Sąjūdžio laikai, kovo 11 diena skatino visuomenę domėtis istorija apskritai ir ypač LDK laikotarpiu, nes so-vietmečiu jis menkiausiai buvo tyrinėjamas. Žiūrėkit, dabar kiekvienas, apgy-nęs disertaciją, anksčiau ar vėliau išleidžia monografiją. O anais laikais, aš net nežinau, iš LDK laikotarpio istorijos gal tik profesorius Dunduliui pasisekė kelias knygas sovietmečiu išleisti. Susidomėjimas ištis buvo didžiulis ir kai tapome laisvi – visi fakultetai ėmė veržtis pas mus su prašymais: „Skaitykite mums Lietuvos istoriją!“ Ir tada visi mūsų dėstytojai buvo labai paklausūs. O pažiūrėkite dabar, kokiuose fakultetuose dėstoma Lietuvos istorija? Ma-žiau negu sovietmečiu. Žinoma, mums labai skaudu, bet aš žiūriu į tai kaip į daugmaž normalų procesą. Vis tiek tas didelis susidomėjimas turėjo praeiti.

Aišku, yra ir kitokių, labiau subjektyvių priežasčių. Vėlyvesnį laikotarpį tyrinėjantys istorikai būna labai nepatenkinti, kai jiems pasakai, kad medie-vistams tenka sudėtingesnis darbas kaupiant ir apdorojant šaltinius, net jų

perskaitymas reikalauja daugiau žinių ir pastangų. O ir įgūdžių reikia kito-kių – išmanyti pagalbines istorijos disciplinas, senąsias, dabar nebevertojamas kalbas. Gal ir nieko keisto, kad susidūręs su tuo jaunimas renkasi lengvesnį ir praktiškesnį šiandienai kelią.

*E. S. Žiūrint į Jūsų mokslinį kelią aiškiai matyti tam tikras slenkstis. Po akademinio Pirmojo Lietuvos Statuto pasirodymo Jūs pamažu, bet kryptingai nuėjote Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų tyrinėjimo ir publikavimo keliu. Pati esate sakiusi, kad pradėdant nuo 1995 metų kartu su kolegomis publikavote 15 Metrikos knygų. Rezultatas stulbinantis ir aš nerandu su kuo Jūsų darbą galima būtų palyginti. Bet ar dabar, žiūrėdama į visus tuos metus ir darbus, nejaučiate šio tokio kartėlio? Juk per tą laiką buvo galima parašyti daugiau tyrimų. Ir nebūtinai iš teisės istorijos. Žinodamas Jūsų darbo su šaltiniais patirtį ir erudi- ciją neabejoju, kad tokių darbų galėjo būti kur kas įvairesnių.*

**I. V.** Turbūt Jūs teisus. Bet žinote, čia ta situacija, kai tave pagauna ir nebeleidžia. Tiesiog nebegali sustoti. O atėjimas į Metrikos tyrimus buvo įdomus ir net netikėtas. Taip jau sutapo, kad kai baigiau rašyti disertaciją, netgi kai ją gyniau 1978 metais, gimė toks Sovietų Sąjungos ir Lenkijos mokslų akademijų bendras projektas lygiagrečiai pradėti publikuoti Lietuvos Metriką abiejose šalyse. Ir mane tas užvedė ir pagavo: aš juk jau galėjau didžiuotis, kad mačiau ir čiupinėju, tebūnie ir tik 10 komandiruotės dienų, Metrikos knygas. O netikėtumas buvo tas, kad per kažkokį renginį, dabar nepamenu, gal kieno nors disertacijos gynimą, prie manęs priėjo tuometinis Istorijos instituto direktorius Bronius Vaitkevičius<sup>33</sup> ir sako: „Kolege, o Jūsų nedomintų Lietuvos Metrikos leidyba?“ Aš truputėlį apstulbau, nes apie tą projektą dar nebuvau girdėjusi, bet, žinoma, pasakiau, kad domintų. Tam kartui viskas tuo ir baigėsi, institutas mums daugiau nesiuntė jokių signalų. Kiek vėliau sužinojau apie tą bendrą projektą ir kad Lietuvos istorijos institutui yra pasiūlyta dalyvauti jame kaip Sovietų Sąjungos pusei. Be lietuvių, į projektą turėjo būti įtraukti dar ir maskvėnai su baltarusiais. Na, o praėjus kuriam laikui profesorius Lazutka pasiūlė: „Kodėl gi ir mums nepabandžius?“ Nors čia buvo ir savų niuansų. Po Pirmojo Statuto publikavimo profesorius Lazutka mąstė apie Antrojo Statuto leidybą, bet šio Statuto leidyba domėjosi ir Vytautas Raude-

33 Bronius Vaitkevičius (1926–2002) – istorikas, kompartijos veikėjas ir Lietuvos istorijos instituto direktorius 1970–1987 metais.

liūnas<sup>34</sup>. Ir tam kartui, kol nebuvo aišku, ar Antrojo Statuto leidyba pasibaigs sėkmingai, buvo nuspręsta domėtis to laikotarpio teisės šaltiniais. O kur juos rasti? Metrikoje! Ir taip atsitiko, kad faktiškai vienu metu ir universitete, ir Istorijos institute pradėjome dirbti prie Metrikos: institute Egidijus Banionis<sup>35</sup> ruošė 5-ąją Užrašymų knygą, o mes 6-ąją Teismų bylų knygą. Ir, tarp kitko, mes savo knygą buvome paruošę spaudai net truputėlį anksčiau, bet vis dėlto buvo padarytas džentelmeniškas susitarimas, kad institute parengta knyga bus išleista pirmoji. Todėl mes palaukėme jų knygos ir tik tada atidavėme į spaudą savąją. Na, čia ir atsirado apetitas.

Pirmas blynas, kad ir nestipriai, bet vis dėlto buvo prisvilęs. Žinoma, padarėme ten klaidų. Gal ne tiek, kiek rado mus kritikavęs Raudeliūnas, bet padarėme. Ir kalbininkai mus dėl kai kurių dalykų pelnytai kritikavo, nes kai kam mes tiesiog nebuvome pasiruošę. O galiausiai ir stengėmės padaryti šaltinį prieinamą istorikams. Dabar, jei būtų lėšų, aš labai norėčiau tą knygą perleisti.

O dėl tyrimų, tai Jūs teisus. Kai dirbi prie Metrikos knygos, pamatai gausybę naujus tyrimus įkvepiančių dokumentų. Net ir dabar aš nežinau, kiek mano galvoje kirba planuojamų straipsnių pavadinimų.

**E. S.** *Visai neseniai pasirodė Jūsų, spėčiau, labai ilgai brandinta knyga „Rex iustissimus“ – Karalius teisingiausiasis<sup>36</sup>. Tai knyga apie XV–XVI amžiaus Lietuvos valdovo teismą. Mano galva, lietuvių eldėkistikoje mes turime vos kelias knygas, kurios prilygsta Jūsiškei pagal savo, sakyčiau, dalykiškumą, t. y. aukščiausio lygio pasinėrimą į problemos esmę. O imant net tarptautiniu mastu XV–XVI amžiaus LDK teisės istorijos tyrimus – šiai knygai apskritai nėra lygių. Puikiai suvokiu, kad tokiai knygai parašyti reikėjo didžiulio įdirbio. Bet kas Jums buvo sunkiausia atliekant šį tyrimą: medžiagos kaupimas, jos apdorojimas ar pateikimas?*

**I. V.** Sunkiausia buvo rašyti ir rašant daug ko atsisakyti. Labai ačiū už gražius žodžius, bet savo darbe aš matau gausybę, vadinkime, skylių, kurias reikėjo

34 Vytautas Raudeliūnas (1930–2002) – teisininkas, domėjosi teisės istorija, publikavo LDK laikotarpio teisės istorijos šaltinius.

35 Egidijus Banionis (1948–1993) – istorikas ir šaltiniotyryninkas. Aktoriaus Donato Banionio sūnus. 1972 metais baigė Maskvos istorijos ir archyvų institutą. Nuo 1985 metų dirbo Lietuvos istorijos institute.

36 I. Valikonytė, *Rex iustissimus. Valdovo teismas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pabaigoje – XVI a.*, Vilnius, 2023.



užpildyti kitais klausimais, kontekstais, paaiškinimais. Bet tam tikru laikotarpiu susivokiau, kad jei velsiuosi vis į naujus klausimus, knygos niekada nepabaigsiu. Tiesą pasakius, knygos teksto rašymas užtruko ne taip ir ilgai. Parašiau jį per dvejus metus. Vargino gal tik tai, kad ir prieš šią knygą įtemptai dirbau prie Pirmojo Lietuvos Statuto Slucko nuorašo leidimo<sup>37</sup>. Na, o medžiagos kaupimas – jis vyko seniai. Didžioji jos dalis buvo sukaupta „LDK teisinės kultūros“ paskaitoms. Didžiausias skirtumas tarp kurso ir knygos yra tik tas, kad paskaitų kursas buvo skirtas daug platesnei temai: teisės šaltinių kritikai, analizei, LDK teisei sistemai, jos raidai ir pan. Visų šių dalykų knygoje teko atsisakyti. Man jau spėjo papriekaištauti, kad knygoje nėra Europos teisės istorijos fono. Sutinku, kad jis būtų pravertęs, bet jei būčiau ėmusi gilintis kad ir į artimiausių kaimynų – Lenkijos ir Rusios teises tradicijas, nežinau, kada būčiau pabaigusi darbą. Todėl negaliu sakyti, kad padariau darbą taip, kaip jį įsivaizdavau.

*E. S. Jūsų knygoje yra vienas labai svarbus ir ne kiekvienam skaitytojui lengvai pastebimas dalykas. Aš kalbu apie tai, kad LDK teisės istorijos tyrinėtojas susiduria su visiškai svetimu šiuolaikinei lietuvių kalbai terminų žodynu. Ir kai istorikas bando istorinį kontekstą padaryti suprantamą nūdienos skaitytojui, jis priverstas, ne, neversti terminus, o iš esmės juos kurti. Šiuo požiūriu Jūsų darbuose matau aiškią profesoriaus Gudavičiaus įtaką. Bet kaip Jūs ją panaudojate ir toliau vystote? Ar turite principus, kurie Jums padeda kurti LDK teisės istorijos institutų ir fenomenų pavadinimų lietuviškus atitikmenis?*

**I. V.** Iš tiesų, tai – didelė problema. Pripažįstu, kad vartodama istorinę terminiją ir savo mokslinėje, ir pedagoginėje veikloje neišvengiu tam tikros eklektikos. Bet tikslas yra vienas – siekti lietuviškumo, t. y. pritaikyti terminus tai kalbai, kuria yra rašomas tekstas. Nes jeigu laikysimės principo, kad prie rusėniškų ar lenkiškų terminų tik prikabinsime lietuviškas galūnes, į ką pavirs mūsų kalba?! Man juk teko dirbti prie Pirmojo Lietuvos Statuto žodyno. Žinoma, aš ten buvau ne lietuviškų atitikmenų kūrėja, greičiau – tik pagalbininkė ir korektorė. Be abejo, esu pasidavusi profesoriaus Gudavičiaus įtakai, nors ne su visais jo pasiūlytais terminais sutinku. Paprasčiausias kelias – surasti, jei tik įmanoma, atitikmenį lietuvių kalbos žodyne. Bet daugeliu atvejų jų nėra, nes XV–XVI amžiaus terminai nebebuvo vartojami jau nuo XIX amžiaus.

37 *Pirmojo Lietuvos Statuto Slucko nuorašas*, parengė I. Valikonytė, Vilnius, 2020.

Tada tenka kurti. Ir čia labai svarbu stengtis perprasti istorinio termino funkciją ir pasistengti surasti tokį lietuvišką žodį, kuriame ji atsispindėtų. Aišku, paskui kyla kita problema – kaip tie naujadarai prigis vartojime. Dažniausiai lituanistai juos sutinka labai nepalankiai ir bando taisyti pagal savo taisykles, neatsižvelgdami į mūsų poreikius. Tad ginčytis su jais reikia ir neverta visada jiems nuolaidžiauti. O man kartais norisi ir tų senoviškų lietuviškų terminų. Kodėl gi ne? Jei jie buvo vartojami kad ir XVII ar XIX šimtmetyje kaime. Man, pavyzdžiui, labai patinka žodis *puškorius* arba *prietelius*. Juk taip dažnai aptinkame pastarąjį žodį dar XX amžiaus pirmosios pusės epistoliarikoje. Bičiulis – juk ne tas pats, kas prietelius. Man atrodo, kad prietelio sąvoka reiškė ne draugystę ir ne kraujo giminystę, o tam tikrą susigiminiavimą. Todėl ji buvo vartojama savita prasme. Kita vertus, istoriografijoje turime pavyzdžių, kaip antai Jurginio *žierebas* – sąvoka, nieko negalinti pasakyti lietuviui skaitytojui. O yra ir labai gerų, bet ne visada vartojamų atitikmenų. Pavyzdžiui, puikiai pagauta termino *pristavas* funkcija verčiant ją *prievaizdas*.

O jei kalbame apie profesoriaus Gudavičiaus terminų kūrimą, tai, man atrodo, jis paprastai imdavo didįjį lietuvių kalbos žodyną ir jame ieškodavo sprendimų. Taip gimė, pavyzdžiui, sąvoka *dovis*. Aš ją priėmiau, bet jei gerai į ją įsigilinsime, suprasime, kad po šiuo žodžiu glūdi sąvoka, nevisiškai tiksliai išreiškianti tai, ką mes norime pasakyti – atlygis už kraitį. O *dovis* – tai juk visų pirmiausia dovana. Kur kas geriau pasisekė su *žvelgūno* terminu, kuriuo buvo pakeistas iki tol vartotas *vižas*. Na kas čia per teismo pareigūno įvardijimas, kuris lietuviui sukelia asociaciją su vyžomis!

Nuolat kalbėjau apie būtinybę sudaryti istorikų ir kalbininkų komisiją, kuri padėtų sunorminti istorinių terminų vartojimą. Bet dabar manau, kad susitarti nepavyks. Todėl laikausi tokio principo: jei vartoji naujadarą, tai šalia jo pateiki originalius istorinius terminus tomis kalbomis, kuriomis jie buvo pavartoti šaltiniuose.

*E. S. Sakyčiau, Jūs esate smaguriavimo lietuvių kalba specialistė, tikra gurmėnė. Savo pavyzdžiu mokote visus mus, istorikus, kalbėti ne tik tiksliai, tam visada teikiate pirmenybę, bet ir gražiai. Iš kur Jūs pati imate tikslius ir gražius lietuviško žodžio pavyzdžius?*

**I. V.** Aš visą laiką daug skaičiau ir dabar turėdama laisvo laiko skaitau. Kalbu apie grožinę literatūrą, kuri man visada buvo kažkas TOKIO. Čia pastebiu ir savo mokytojų įtaką. Prieš akis ir dabar matau man septintoje ir

aštuntoje klasėje literatūrą dėsčiusią mokytoją Bronę Trakšeliene. Pamenu, kaip ji mokė tuos, kuriems lietuvių kalba sunkiai sekėsi. Juk ir mano atveju, tik paklauskite, aš juk esu vidurietė: tėtukas – žemaitis, mama aukštaitė, gimusi Jonavoje, bet augusi Radviliškyje. Taigi ta mūsų šnekamoji kalba ir ypač kirčiavimas... Gal tik panevėžiečių baisesnė. Tad kai atvažiuoju studijuoti į Vilnių, turėjau mokytis. Manau, ir skaitymas padėjo. O kai pradėjau dėstyti – į savo kalbą tikrai kreipdavau daug dėmesio. Kai nueidavau pas lituanistus į pirmą paskaitą, jiems sakydavau: „Aš jus mokysiu istorijos, o Jūs mane mokykite lietuvių kalbos.“ Pamenu iš vienos studentės gavusi pastabą už *kad* vartojimą su bendratimi. Tos studentės dabar nebepažinčiau, o ta pamoka man ir liko visam gyvenimui. Ir dabar daug ko semiuosi iš grožinės literatūros, ypač iš prozos. Poezija man irgi patinka, tik, atsiprašau, ne šiuolaikinė. Kai „Literatūra ir menas“ pradėjo spausdinti poeziją su rusiškais keiksmažodžiais (tai buvo keliuose numeriuose), viskas, daugiau nebeperku to žurnalo, nors skaičiau jį nuo vienuoliktos klasės, nuo 1965 metų. Beje, gražių tekstų randu ne tik grožinėje literatūroje. Yra ir puikiai rašančių istorikų. Mėgaujuosi Jūsų, Rimvydo Petrausko ir Liudo Jovaišos tekstais. Juk kartais ir komplimentą pasakau, ar ne?

*E. S. O kaip pavargusi nuo kasdienių darbų profesorė Irena Valikonytė ilsisi? Kur ieško sielos atgaivos?*

**I. V.** Atgaiva, žinoma, literatūroje. Nepatikėsite, bet aš dabar vėl skaitau visą lietuvišką klasiką: visą Vincą Mykolaitį-Putiną, Vaižgantą, Maironį, Simonaitę... Nesuprantu tų, kurie jų nebegali ar nebenori skaityti.

Be literatūros, žinoma, muzika, ypač fortepijonas. Aš taip pasiilgau fortepijoninės muzikos ir labai kremtuosi dėl to, kad miesto transporto stotelės yra išdėstytos nepatogiai ir toli nuo filharmonijos. Žinoma, nuvykti tenai galima ir taksi, bet grįžti iš tenai, ypač žiemą – tikra kančia. Kaip tyčia dar dėl ligos praleidau ir Mūzos Rubackytės fortepijono festivalį. Tarp kitko, jei mano vaikystės laikais Radviliškyje būtų buvusi muzikos mokykla, neabejoju, kad būčiau iš tėvų išsireikalavusi leisti mane tenai mokytis. Deja, nepasisėkė, muzikos mokykla atsirado tik kai aš išvykau mokytis į universitetą. Turbūt prajuokinsiu Jus, bet iš tėvų buvau išsiprašiusi akordeoną. Žinoma, norėjau pianino, kokį turėjo viena mano draugė, bet supratau, kad tėvai jo neįpirks. Bet aš buvau tokia maža, o akordeonas – toks didelis ir per sunkus į pamokas tąsyti. Tad mano akordeono pamokos labai greitai baigėsi. Paskui mane grau-

žė sąžinė, juk tėvai taip stengėsi man padėti. Jie iš kažkur sužinojo, kad kažkur Rusijoje yra akordeonų gamykla, ir iš ten paštu jį man atsiųsdino.

Dar yra kelionės. Kelionės po Lietuvą. Į užsienį beveik nevažinėju, ekskursijų autobusu nepakeltų mano migrena. O po Lietuvą važinėju dažnai. Keliauju automobiliu su sūnėnu arba su geriausia drauge Vida Kniūraitė<sup>38</sup>, kuri turi automobilį ir vairuoja. Man vairavimas atgrasus. Kažkada tėtis siūlė: „Vaikeli, gal nupirkime tau automobilį.“ Aš jam atsakiau: „Nebent kartu su vairuotoju.“ Taigi vairuoti nenoriu, bet keliauti mėgstu ir dabar jau laikiu pavasario, kada galėsime kur nors nuvažiuoti.

*E. S. Akivaizdu, kad Jums istoriko profesija yra svarbi. Bet šį bei tą pasitikslinkime. Klausimai, kuriuos užduosiu, yra savotiški skauduliai, kuriuos jaučia kiekvienas istorikas, galvojantis apie savo darbo prasmę. Ar istorija yra mokslas? Ar istorija ko nors moko?*

**I. V.** Be abejo, istorija yra mokslas. O kad iš istorijos nesimokoma – tai visiškai akivaizdu. Ir tą puikiausiai rodo Rusijos agresija prieš Ukrainą. Nors aš nesu XX amžiaus istorikė, vis dėlto aiškiai matau dabartinės Rusijos politikos paraleles su Hitlerio politika, ieškant priežasčių karui, o paskui savo veiksmų pateisinimo. Taip, yra sakoma, kad istorija gyvenimo mokytoja, bet pasaulio politiką lemia ne tie žmonės, kurie mokytusi iš istorijos.

Visgi negalima į viską žiūrėti tik pesimistiškai. Manau, kad istorija reikalinga, ir ne tik istorikams ar politikams. O tiems, kurie su tuo nesutinka, verta prisiminti kitą garsų aforizmą: neišmanantys istorijos amžinai lieka vaikai. Juk net jei jam neįdomi nei bendruomenės, nei giminės, nei šeimos istorija, jis visgi žino, kas yra jo tėvai ir seneliai, kokioje šeimoje ir šalyje jis gimė, kokia jo gimtoji kalba ir pan. Tai kas tu toks esi, jei neturi jokios tapatybės? Jei jautiesi su niekuo nesusisaistęs?

*E. S. Taip, gali neigti istorijos svarbą, bet negali iš jos išsilaisvinti. Tačiau klausiu vis dėlto apie istorijos moksliskumą. Man regis, plačiojoje opinijoje vis dar nesusigaudoma, kad yra dviejų rūšių istorikai: vadinamieji krapštukai, tikrieji istorikai mokslininkai, kurie nuolatos ieško naujų šaltinių, juos apdoroja ir atskleidžia naujus faktus arba pateikia naujas interpretacijas, ir yra istorikai*

38 Vida Kniūraitė (g. 1950) – istorikė, XX amžiaus istorijos tyrinėtoja, kelių knygų autorė, buvusi Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto dekanė.

pasakotojai, kurie nuolat primena vis užmirštamus dalykus, kurie savo dėmesį sutelkia į naratyvo kūrimą. Man įstrigo profesoriaus Bumblausko, regis, per savo paties jubiliejų liūdnai ištarti žodžiai, kurie perfrazuojant skambėtų maždaug taip: „Esu nusivylęs jaunųjų istorikų karta, jie rašo ne tokią istoriją, kokios reikėtų.“ Galbūt klaidingai supratau, bet man pasirodė, kad jis norėjo priminti istorikams, jog jie turi ne vien tirti, bet ir nepamiršti prievolės pasakoti. Pasakoti ne vien studentams auditorijoje, o visai visuomenei.

I. V. Šiuo požiūriu visiškai sutinku ir su Jumis, ir su profesoriumi Bumblausku, ir su visais, kurie panašiai mąsto. Man atrodo, čia ir yra mokslininkų problema. Istorija turi būti paskaitoma. Bet čia mes, istorikai, susiduriame su mokslo biurokratais, kurie reikalauja iš mūsų teksto akademizmo ir todėl mus „pakiša“ visuomenei, kaip netikusius pasakotojus. Suprantu, kad rašydamas disertaciją istorikas privalo pateikti akademines tradicijas atliepantią tekstą, kad save įteisintų istorikų bendruomenėje. Bet daug svarbiau savo atradimus populiariai skleisti visuomenėje. Ir kaip tik šiame darbe yra svarbus mokėjimas rašyti, kurti ir gražiai pateikti naratyvą. Aš kažkada irgi naiviai įsivaizdavau, kad parašai disertaciją, taip sakant, atiduodi duoklę mokslui, o paskui rašai ką nori ir kaip nori. Ne! Taip nėra! Mums gi skaičiuoja straipsnius ir, žiūrėk, „Naujajame židinyje“ ar „Kultūros baruose“ paskelbtas tekstas neatitinka biurokratių reikalavimų, kad būtų pripažintas turintis mokslinę vertę! Iš kitos pusės, aišku, kad aukštosiose mokyklose dirbančių ir pretenduojančių į aukštesnius laipsnius istorikų rašomi tekstai nėra vienodo lygio. Juk negalima vertinti vien kiekybės. Bet kur yra matas, kuris leistų atskirti, kuris „populiarus“ straipsnis yra menko išmanymo, o kuris – aukšto stiliaus pavyzdys. Neįsivaizduoju, kaip išspręsti šią problemą. Pamenu, jau nepriklausomybės metais buvau įtraukta į universiteto mokslo komitetą ir kiek reikėjo mums, humanitarams, ginčytis su fizikais, chemikais ir kitais gamtos mokslų atstovais. Jiems reikalavimai yra visiškai kitokie, nes jų mokslai savaime yra tarptautiniai. Mūsų situacija yra visiškai kitokia. Todėl aš visai nesigėdiju, kai man bando priekaištauti, kad neturiu darbų, žinomų tarptautinėje erdvėje. Aš – Lietuvos istorikė ir pirmiausia noriu dirbti Lietuvai. Bet tai nereiškia, kad neturime rašyti ir publikuoti darbų kitomis kalbomis. Ir dėl tokių darbų stokos irgi matau didelę problemą. Juk šitiek metų praėjo, kai mes laisvi – ir mūsų, ir Lenkijos visuomenės yra atviros ir demokratinės, bet Vakarų enciklopedijose apie Lietuvos istoriją ir toliau vyrauja lenkų istorikų nukaldinti teiginiai. Toks vaizdas it Viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Lietuvos nebuvo, buvo tik Lenkija, o geriausiu atveju – Respublika.

Taigi matau didelę prasmę Lietuvos istorikams skleisti savo pasiekimus tarptautiniu mastu, bet visgi pirmiausia mes esame pašaukti tarnauti savo tautai. Nenoriu, kad tai skambėtų it iš aukštos tribūnos, bet mūsų prievolė visuomenei yra būtent tokia: priminti, kuo mūsų praeitis ir mes patys esame saviti ir turtingi.

*E. S. Kas gi toliau, Profesore? Kas Jūsų dienotvarkėje, kas ant darbo stalo?*

*I. V. Nepasakyčiau, kad ilsiuosi. Dabar tvarkau savo asmeninį archyvą. Ir, beje, randu daug įdomių dalykų. Esu sukaupusi gausybę nepanaudotos medžiagos, kai ką buvau tiesiog primiršusi ir dabar atrandu iš naujo. Galbūt dar sugrįšiu prie moterų temos. Rūpi kai kurių asmenybių istorija. Didelių darbų neplanuoju, bet vieną kitą straipsnį norėtusi parašyti. O jei pas mane užsuks dar vienas kitas doktorantas ar studentas konsultuotis, tik džiaugsiuosi, kad galiu padėti.*

*Ačiū Jums. Lauksime Jūsų naujų darbų.*

*2023 m. gruodžio 4 d.*

*Vilnius, Istorijos fakultetas*